KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XLVII. évfolyam. November—December. 6. füzet.

Az ember kereszténysége.*

Irta: Györfi István.

„Elkezdjük-é ismét ajánlgatni magunkat? Vagy talán szükségünk van, mint némelyeknek ajánló levelekre hozzátok? A mi levelünk ti vagytok, beírva ami szívünkbe, amelyet ismer és olvas minden ember . . . nem tentával, hanem az élő istennek lelkével írva, nem kőtáblákra, hanem a szívnek hustábláira". (II. Kor. 3. 1–3.)

Utazni megyek! El-el innen küzdéseim, szenvedéseim régi helyéről. Feledni, elmenni messze, itt hagyni mindent, ami fájt, ami bántó... Igy szól magában a sokat szenvedett ember s elindul nyugtalan vándorútjára. Délnek veszi útját, ott bolyong a klasszikus világ mámoros, kék ege alatt; a hajdani dicsőség művészi romjai, épületei előtt meg áll, néz, vizsgálódik, várja... aggódva lesi a pillanatot, amikor lelke megittassul a természet szépségének, a műremekeknek látásán, de hiába!

Majd a helvét hegyek magas csúcsait mássza, aztán fölkeresi az emberi kultura hatalmas tűzhelyeit, a világvárosokat; szeme bé nem telik a látottakon, de a várt könnyűlés, a remélt vigasz még mindig késik. A mult kisértései, a sebek, melyek megvérezék, hű kisérői. A régi helyet, környezetét elhanyagolta, de lelkét, de egyéniségét vitte magával a messze idegenbe. Pedig belső világunk teszi a külsőt, a nagy mindenséget olyanná, amilyennek

* Elmondatott, mint beköszöntő beszéd, a kolozsvári unitárius templomban, 1912. szeptember 15-én.

látjuk. Énünk, személyiségünk él, beszél hozzánk környezetünkből. Külső világ, természeti szépség, a kultura csodái, mind-mind kevés ahhoz, hogy lelkünket megindítsa. Élő lelkek együtt működő világa, érző szívek beszéljenek s akkor: a rokon érzésekre megnyilnak bensőnk titkos kapui s együtt értünk, együtt szeretünk, imádkozunk társaságunkkal.

Úton voltam én is, hosszú nagy úton, de lelkemben nem lemondást, égő vágyakat, a tudás, a megismerés tűzét vittem! Megelégedett, nyugodt érzések voltak kísérőim. A látni való sok csodás újság mellett lázasan kerestem az embert, hogy megértsem új környezetében, új viszonyok között. Lelkemet tettem köréjük: hitük világa vonzott s azt hittem, amit látok mind a való igazság tükre, nem csalóka kép, mely könnyen muló az időben. Bejártam nyugatnak annyi nagy városát! Láttam a templomokat, az emberi alkotások ama csodás remekeit, melyek évszázadok erejével küzdöttek meg diadalmasan. Volt ott sok-sok idegen ember; az ajtók tárva-nyítva! úgy néz, úgy figyel mindenik; imádkoznak talán? nem! bámulnak csupán; bámúlnak a múlt nagyságán. Törpe lélekkel nem tudnak elmélyedni annak rejtett szellemén. Rongyos koldus had térdel a sötét zúgokban, tompa mormolással forgatja olvasóját, miközben kezét alamizsnára nyújtja ki. Tovább megyek, lelkem nem érez megilletődést; mintha temetőben járnék, az elmult idők fuvallatát érzem. Hol van hát a jelen, az élő, örökké tartó jelen? Ott a világ kereskedelmi piacokon? Ott a mechanikus munka gépóriásai között? Igaz, az a jelen a maga valóságában. A városi zaj, zúgás, kiabálás közt élesen válik ki milliók félelmetes moraja: «Elveszett az Isten!» Nyugtalanság vesz erőt lelkemen, öntudatomban egymást váltják a kérdések, ezer meg ezer rejtély. Hol van a hit, melyet minden emberben feltalálni véltem? Elmúlt volna hát az egyházak, a vallás kora? Olykor csüggedés, lemondás fogott el: miért is kellene támasz, segítség az erős embernek, a föld urának? Mit tehetnek az egyházak, a vallás, minden hatalmi eszköz hiányában, pusztán a lélek fegyvereivel? Mit tehetünk mi az egyház szolgái a

hatalmi tekintély és gazdag hivatalok közepette? Súlya volt minden kérdésnek, amelyek még mélyebben lelkembe szántottak, amikor a Gondviselés nagy kegyelme ide, közétek hivott. Gondolatim ahhoz az örök értékű, bár nem divatos bibliához vezettek! Kerestem az útat, mely hozzátok vezet; kerestem a tényeket, az okokat, melyek nem csak jogot, de bizonyságot adnak az egyháznak, a vallásnak, hogy kiküldje ma is, úgy mint hosszú századokon át szolgáit. Kerestem és megtaláltam!

A *mi bizonyságunk:* 1. Bennetek van, az élő egyházban magában.

2. Az élő istennek lelkével, szellemi, örök törvényekkel megírva.

I.

Azt mondják, társadalmunk egy nagy részvénytársaság. Tagjai kiegyeznek, kenyeret biztosítnak a részvényeseknek, feladják az evő szabadságát és műveltségét. Az annyira óhajtott erény: kényelem. Szabadon gondolkozás, önbizalom az ellenkezője. Nem szereti a tényeket és teremtőket, de ragaszkodik a nevekhez, a szokásokhoz. Modern eszmék, új csillagok vezetik korunkat, századunk a haladás, a fejlődés jegyét hordja homlokán s mondják, a haladás csak látszólagos! Erősítik, hogy gyorsan halad, fejlődik egyik oldalon és ugyanannyit veszit másik felől. A változások hosszú során megy keresztül, most barbár, majd civilizált, keresztény, gazdag és tudományos, de a változás nem javulás, nem fejlődés. Társadalmunk új művészetet kiván és elveszti régi ösztönét. Mily ellentét a pompás ruhákba öltözött, a legaprólékosabb eszközökkel ellátott művelt ember és az őserdők meztelen lakója közt, kinek mindene nehány kezdetleges fegyver. Hasonlitsuk aztán a belső egészségét s látni fogjuk, hogy a fehér ember elveszítette őserejét.

Jó, hogy tényekkel bizonyítják, hogy pompás, gyorsan szaladó járműveket épit a kultura embere, de elveszitette lábainak kitartó, rugalmas izmait. Műszereivel pontosan méri az időt, de többé meg nem mondja az órát a nap járásáról s naplójában tartja emlékező képességét. Vad érzéseinek féket vet a kereszténység s még is

a régi idők stoikusa valóban stoikus volt; nagy, kiterjedt keresztény világunkban ki az igazán keresztény?

És aztán jönnek a sulyosabbnál sulyosabb vádak. Ez hát a fejlődés, a haladás eredménye? Van külső fény, sallang, de belső érték nélkül. Kelet fejlődő, pogány állama nyugatra küldi fiait. Küldi, hogy tanulják a szellem vívmányait és inti őket, hogy szívják lelkükbe a művelt világ vallását: legyenek keresztények. S jőn az ifjú, hozza egyszerű, őszinte pogány lelkét, elhozza az ősi tisztaságot, mindezt fölajánlja . . . nagyot, rendkivülit fog kapni érette: tudást és kereszténységet. Hatalmas intézmények, gyárak kapúi nyílnak meg előtte. Bámúlva, félő tisztelettel nézi a gépet és a gép emberét; mohón nyeli a tudományt, s véle be nem telik. Majd önkénytelenűl kap lelkébe a gondolat, imádni, tisztelni a hatalmas urat, ki atyja, teremtője a nyugat népének, az egész világnak is Ura. Keres, kútat, de amit kap, lát, attól lelke fel nem melegszik, nem név kell neki: kereszténység, többet veszit ő pogányságában; elveszíti az erkölcsi embert. Rámutatnak a kereszténységünkre. Nézzétek a kereszténységet, pogány kereszténység! Halljátok az égi tanokat emberfeletti elveket hirdetve oly sokszor, annyi helyen s nézzétek a társadalmat, mely részvénytársaságot épít tagjaiból, siralomházat kereszténységének.

Hadd hangoztassák a vádakat, vádoljanak mindennel, ami társadalmi, keresztényi életünk felületes vizsgálódásánál szemünkbe ötlik, de emberségünket meg nem támadhatják. Lehet-e az ember más, mint aminek teremtve volt? Emberi az ember és vétke, hogy emberiségre törekedik, a lényébe oltott magasabb öntudat ösztönzésére. Jaj lenne nekünk, ha mások akarnánk lenni, mint amiknek elhívattunk! Mért hívtatok volna engem, ha valami mást akartatok kapni bennem, mint, amit ti magatok is csirájában birtok? Hogy istenivé tegyem, vagy tegyétek az emberit, vagy emberivé az istenit? Melyik lehetséges, segitsetek? Vagy ha nem tudtok, nézzetek a múltba, kútassátok a történelem rejtett zárkáit és hozzátok elő, mutassátok fel az embert, aki ezt tehette vagy tenni akarta? Tudom a feleletet, olvasom gondolataitokat,

hozzátok már látom a megfeszített Krisztust, az igaz embert, ki mert istenné lenni nem akart és nem tudott, megölte vakságában az ember és két évezrede már, hogy mindennap újra feszíti hetvenhétszer. Ami mesterünk az ember Jézus! Az ő egyháza az élő egyház, nem képtelen szentek, ember feletti emberek, nem képzelt isteni lények, hanem az igaz emberek egyessége. Ti, ti vagytok az ő, ami egyházunk, az emberi kereszténység; ti vagytok ami bizonyságunk, mert a vallás az igaz ember tökéletesedése. Az a vallás, mely a fatörzsek, faragatlan kövek pantheonjától a mindenek Urához vezette az embert, az ember vallása volt. Ez a vallás visz, ez egyengeti útját a haladásnak, ez a vallás, az emberi kereszténység, amely mindennap új és sohsem ugyanaz, ez építi az élő egyházat a tökéletes emberből. A tökéletesség, a lelki tisztaság, az isteninek megértése, nem bitorlása ami célunk, kedves keresztény társaim. Ti vagytok az élő egyház, hadd hirdessem hát én az ember kereszténységét, az igazi kereszténységet, amely az istennek lelkével, szellemi törvényekkel van emberi szívekbe írva.

II.

Jó néhány évtizede már, hogy a tudományos világ egyik kiváló tudósa megdöntötte az ember csodás teremtésének meséjét. Alapos okokkal, hosszú munkás évek tapasztalatai és megfigyelései alapján állította, hogy a mai ember egy évmilliós fejlődési folyamat legújabb formáját éli. Állította és bizonyította, hogy primitiv, állatias állapotban éltünk a történelem előtti idők késői századaiban s úgy fejlesztettük ki saját magunkban a magasabb, emberiebb elemet. Ez az elmélet, amely ma általánosan elfogadott, felölelni látszik az ember szellemi részét is. Voltak mégis, akiket gondolkozóba ejtett a fejlődési elmélet formulázott törvénye. Hogy lehetséges, hogy az ember mai formája a régi forma, csupán egy tökéletesebb alakban? Ha ez áll, úgy valóban igaza van a bibliai teremtés legendájának. Hát igazán lezáródhatott volna a teremtés a hatodik napon? Nem tiltakozik-e ez ellen minden, mi bennünk élő, az erő, mely újra teremtettnek látszik bennünk nap-nap után?

Minden új forma egy új teremtés, nem a megújhodott régi, hanem egy új, amiben benne van a régi, de ami a régiben nem volt benne. Az élet, az ember élete egy örökös élet. Az idő korlátai lehullottak s a szakadatlan, a véghetetlen teremtés megy tovább a végtelenségbe. Az alkotó nem pihen s nem gép forog. Az istennek lelke soha meg nem pihen, öntudatos lelkes emberek munkájának, a fejlődés új formáinak szüntelen munkássa. A világegyetem nem gép, az ember nem masina. Az élet rugékony, változékony, örökké folyó, melyet, ha gépies formába szoritunk, meg is öltük.

A kijelentés az Isten lelkének, az úr akaratának lelkünkbe írója, az isteni igazgatás útja. Vannak, akik ezt is megállitották. Nemsokára ezer éve lesz, hogy az utolsó kijelentés, az utolsó próféta ajakáról elhangzott. Azt mondják, ezzel az isteni kijelentések megszüntek; amit tudnunk kell, amit tudnunk lehet, az mind birtokunkban van egy könyvben, a bibliában, de többet kapnunk lehetetlen.

Elég ez nektek, kielégíti lelketek vágyódását, olvasátok a nagy Dávid hymnusait, énekeit! Olvassátok, sokszor, olvassátok Pál gondolatait, imáit s aztán mondjátok meg, mit éreztek, kiéreztétek a kijelentést, a kijelentést, amelyet a nagy király vagy az apostol lelke fogott fel és öntött szavakba? Vagy tán gépiesen olvastátok a szavakat, melyek írva vannak, vagy tán gyáván a Dávid vagy Pál lelkét gondoltátok elhívni, hogy segítsenek. Tegyétek be akkor e könyvet, kedves hallgatóim, soha azt föl ne nyissátok. Ha a Jézus, a Dávid, a Pál és a többi nagy próféta kijelentése lelkedet vissza nem adta tenmagadnak, ha át nem éreztétek, úgy meg sem értettétek, hogy az a kijelentés nem a betükben van, melyek leírattak, hanem abban a szellemben, mely felfogja, átérti azokat és új kijelentést fog fel belőle a lelkébe írott isteni törvények alapján. Ez az isteni, a lélekbe írt szellemi törvény, ez ami bizonyságunk, ez ami prédikálásunk igazsága, mert kijelentés az, amit mi hirdetünk. Az elhangzott, örök érvényű szavakat válasszuk vezér-igéinknek, hogy új kijelentéseknek, szellemi, lelki életünk új teremtésének adjunk életet.

Ifjúságom hozom, teszem elétek; amit idáig dolgoz-

tam, az mind a tietek, amire ezután törekedni fogok, csak érettetek teszem. Kérlek titeket, akiket most «hiveimnek» hivhatlak, fogadjátok el jó szívvel a keveset, mi nekem legtöbbem. Engedjetek útat ifjúságom törő hevének lelkemben; adjátok meg nekem azt a boldogító érzést, mi legtöbbje minden prédikátornak, hogy beszél és meghallgatják. Amit elmondani akarok előttetek, nem egy mindentudó bölcs szavai akarnak lenni, nem egy hibátlan, botlás nélküli, ember feletti lény feddései lesznek. Emberi lelkemből veszem, a szívemből fogom kiérezni érzéseimet, hogy úgy lelketekbe jussanak, új érzéseknek legyenek forrásai. Gondolataim nem tanácsok, új gondolatok szülői legyenek. Olykor-olykor, ha úgy látszanék is, ne vádoljatok következetlenséggel. Minden mozog, fejlődik, új élet felé tör s egy igazság sem lehet oly magasztos, hogy holnap kicsinyesnek ne látszanék egy új gondolat fényében.

Ha szerethettek azért, ami vagyok, mindnyájunknak öröme és megelégedése leend, ha nem, úgy lelkem legigazabb törekvése lesz, hogy arra érdemesnek találtassam.

Jőjjetek gyakran ide, sokan, mind jőjjetek, hogy érezzük emberi kereszténységünket és tanuljuk azt meg is élni. Hadd tanuljuk meg felfogni a szüntelen megújuló kijelentést, mely érzéseinken és gondolatainkon keresztűl jön hozzánk. Hadd tanúljuk meg, hogy istennek lelke van bennünk, velünk jár; hogy a szellemi törvények incarnálódnak, vérré és hussá válnak bennünk és hogy érezzük, hogy amikor itt együtt beszélgetünk, egy harmadik, az Urnak lelke áll mögöttünk, őrködik s megáldja igaz törekvéseinket. Amen.

Melius Ihász Péter legutolsó költői munkája.

Horhi Melius Péter. IGAZ SZENT IRASBOL KI SZEDETTET ENEK. 1. AZ EGI IGAZ ISTENROL. Acki Attia, Fiu, es S. LeLeK. 2. A CHRISTUS öröktul fogva szöletet Fiusagarol az ö Szent Attiatul. 3. A Fiu IeHoVa Eg ISTENsegeröl. 4. A Szent LeLeK JEHOVAsagarol es ImadasaroL. 5. Az eretnekec ellen Vetisi feiteseröl. Az HuNiaDi Janos Eneke notaiara. HORHI MELIUS PETER altal.

Hely és év nélkül. 4 r. A—D = 4 ív = 16 sztlan levél.

Ajanlva Aij — A4. levelen: A NAGSAGOS Magoczi Gasparnak, Torna Varmegie, Ispannianak es a Nagsagos Massai Eulalianak, az Annia Szent egi haznak hö es igaz Daykaynak stb. Aláírás: Debrec: 7. die Aprilis AN: D. 1570. Aty nagsagtok szegen Arvaia, A Jesus Christus szolgaya az Horhi ihaz vag Melius Peter.

Egy üres lap után a B_1. levelen magának az éneknek címe így van feltéve:

A CHRISTUS JESUSNAK AZ ELÖ JEHOVA ISTEN FIANAK ATTIAHOZ EGIENLÖ Jehova Istennek panazolkodasa, ez Atkozot velagnak ellene, az Huniadi Janos eneke notaiara.

Colophon: Finis. SUMMA Versuum totius operis sunt. 165.

Hiven megőrizték a kolozsvári unitárius kollégium könyvtárában fennmaradt Melius-collectioban.

Több tekintetben elüt a Szabó Károly RMKtára I. kt. 78. sz. alatt leírt nyomtatványtól, melynek ez 2-ik kiadása s így ez is, mint az Akadémia példánya, unikum.

A kormánytól Csáky Mihály kancellár útján megintett könyvnyomtató Nagyváradon lappangva adta ki e második utánnyomatot. Büntetésül már 1570 első felében eltiltották Komlós Andrást a

további nyomtatástól.[1] Melius sem adhatott ki több „gúnyverset, szidalmakkal telt könyveket“, melyekben még felséges urát is festékkel lefestegette, miért tántorog vallásában.

Melius e versét az oldaljegyzetek szerint mind a szentírásból szedte ki, de csupán csak az ő saját bibliájából. Föltalálta abban Ebiont, Cherintust, Fotinust Arriussal, Servetust, Blandratát, Blasius (Basilius) Istvánnal és Dávid Ferenccel, a Blandranciscók egész seregével együtt. „Istennek szájából“ és Krisztusnak képében szidta le a gonosz háromságtagadókat, mint ezt ő maga ékes őszinte hangján elénekli:

„Mert nem ez velági
Hazugságot szollok,
De *lölkiet* beszéllök“ ...

Mint maga elárulja, „lölki hazugságaiból“ bámulatosan vakmerő bibliahamisítások állanak elő, mikor zavaros képzelettel beviszi saját korát az ősrégi szentírásba; hasonlít, mintegy tükörben nézze, eljárása az 1565-iki debreceni bibliájához, csakhogy ott fordítva, csak a jegyzetekben foglalkozik a XVI. századdal.

Ezek a jegyzetek, Melius szentírás magyarázatai, Kálvin leggyilkosabb „Defensiója“ szellemében a máshitűek teljes kiírtását javasolták, még az együgyű óhitűeknek sem irgalmazva. Az 1566. országgyűlés be is váltja az alföldi kegyetlen sugallatot a kath. klerus kiűzésével. Néhány ebből hasznot húzó kálvinista főember kérésére a király házat ad a debreceni sajtó elhelyezésére s magának Meliusnak is szőlőt ad a Nagyváradon lefoglalt szent zsákmányból. Mindezeket a haszonleső próféta már bibliájában elkunyorálta a főuraktól magának.

1570-beli a szentírást profán célokra felhasználó verse valódi prédikációvá lesz a Kálvin-dogmákról, melyek mind távol állnak a bibliától: Szent-Ágoston és Kálvin szelleme érzik azokon. A vershez adott előszóban, mit Mágocsi főispán nejéhez, Pázmány nagynénjéhez intéz, felkéri ezt és férjét, hogy Ungnád egri kapitány példáját követvén, írtsák ki ők is vidékükön az eretnekeket. Nagyobb hatás keltéseért név szerint föl is sorolja a megöletteket. Mintha lázításából a hitvány gályarab rivalgása hallszanék ki kárörömmel, hogy hajóik immár elsülyednek.[2]

[1] V. ö. Pokoly, Erdélyi ref. egyháztört. Bpest, 1904. I. 232.
[2] Kiadva egész terjedelmében Ker. Magvető 1896. évf. 10—12. l.

Bodnár Zsigmond, ki mindent elolvasott előbb, amit irodalomtörténetébe beiktatott, „bámulatos“ tévedéssel az énekbe magába toldja be a költőnek a gyilkolásra való fölhivását. Cherintust is Gatianussá bérmálja. Ismertetése végén „szintén Debrecenben lát napvilágot“ az ének „Komlós András nyomdájában“, holott előbb Kolozsvárt adatta ki. A tartalomhoz azt is hozzá toldja, hogy a „szentlélek jehovaságáról“ is van egy rész az énekben [1] s a zsidók ellen is szólt Melius abban.

Álmosan írhatta Bodnár mindezeket. E sok tévedés megrontja az író hitelét s a tekintély, melyet Bodnár utolsó éveiben állításainak (nem mondhatók itéleteknek!) mindenkitől megkövetelt, szükségessé teszik a józan felvilágosítást. Az unikumhoz való nehéz hozzájutás is szükségessé tette a helyreigazítást. Annál inkább, mert a mintakép közlött két sorban 5 íráshibát tett közzé maga Bodnár is, ki a régi betűkkel nem élt nagy barátságban. Az ily gondatlanság másokat is tévedésbe visz. Láthatók még ezek bőven Bodnár I. ktének 299. (Argirus szerzői), 465—73. lapjain, hol a XVI. sz. magyar drámái igen gyakori ráfogásokkal tévesen vannak ismertetve.

Brassai Sámuel józan eszével azt állította a gondos kritika legfőbb feladatának, hogy sokkal jobb egy hibát helyre hozni, mert az ha megmarad, új meg új tévedést szül; mintsem csak mind eredeti gondolatokra és föltalálásokra törekedni.

(Kanyaró Ferenc hagyatékából.)

[1] Vesd össze Bodnár, M. irod. tört. I. 445—6.

Főtanácsot megnyító beszéd.

Mondotta: Ferencz József.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Jelen évi főtanácsi gyűlésünket megnyító beszédemben mindenekelőtt azon örömömnek kivánok kifejezést adni s meg vagyok győződve, hogy ebben egyházi főtanácsunknak minden tagja a legteljesebb mértékben osztozik, amely egyházunkat ez évben érte abban a királyi kegyben, mely szerint apostoli királyunk Ő Felsége egyházunknak érdemekben gazdag két kiváló s mindnyájunk által nagyrabecsúlt és tisztelt tagját, id. Daniel Gábor úr tiszteletbeli főgondnokunkat törvényes utódaival együtt bárói rangra emelte, Fekete Gábor úr, ez időszerint egyik főgondnokunkat a v. b. t. tanácsossággal tűntette ki.

E királyi kegy kétségen kivűl a tisztelettel nevezettek személyes érdeme s közhasznu munkásságuk elismerésének legfelsőbb helyről történt megnyílatkozása, de annak fényében minden bizonnyal a mi egyházunkra is verődik egy pár súgár s így kétszeres a mi örömünk kitűntetésök felett.

E. K. Tanácsunk s én magam külön is, amint tudomásunkra jutottak e kitűntetések, siettünk úgy id. Daniel Gábor, mint Fekete Gábor főgondnok urakat, kitüntetésök felett örömünket fejezve ki, részint irásban, részint élőszóval a legnagyobb tisztelettel üdvözölni E mellett ifj. Daniel Gábor, valamint Daniel Lajos urakat, kik mindketten egyházunkban egyházköri, utóbbi egyszersmind iskolai felügyelő gondnokok és a kiket legközelebbről érdekel édes atyjuknak bárói rangra emelése, szintén melegen üdvözöltük. De én elmulaszthatatlan kedves kötelességemnek tartom, hogy e kitűntetések óta most lévén szerencsések egyh. főtanácsi gyűlést tartani, ez alkalmat megragadva, egyh. főtanácsunk nevében is teljes lelkemből üdvözöljem nagyérdemű kitűntetetteinket, kivánva, hogy Isten sokáig éltesse s adjon egyházunknak időrőlidőre minél több hozzájuk hasonló nagy férfiakat.

És most legyenek atyafiságos szeretettel köszöntve jelen főtanácsi gyülésünkre ily szép számmal egybegyült atyámfiai egyenként és összesen. Bizonyítéka ez is egyházunk ügyei iránti érdeklődésüknek. Amint a tárgysorozatból méltóztatnak látni, anyagunk a tanácskozásra most is bőven van. Az elintézendő tárgyak egy része, talán a nagyobb rész olyan, amelyeket egyszerűen és a legnagyobb örömmel vehet tudomásúl a Mlgs és főt. egyházi főtanács; de vannak olyanok is, amelyek több felszólalásra, sőt némelyek még aggodalomra is adhatnak okot. De hát mikor volt és mikor lesz egyházunk abban a helyzetben, hogy gond és aggodalom ne terhelje azokat, akik annak javát és előmenetelét szívökön hordozzák és azt munkálni hívatva vannak? A fődolog az, hogy se a jóban ne bízakodjunk el, se a rossztól ne rettenjünk meg, ne veszítsük el bátorságunkat. Isten nem hagyott el eddig se, bizzunk benne, hogy nem fog elhagyni ezután se. E bizalom mellett azonban tegyünk meg mi is mindent, amit megtehetünk kis Sionunk épitésére, megerősítésére; mert csak így nem vallunk szégyent reménységünkben.

De hát vajjon megteszünk-e mindent, amit megtehetünk egyházunk érdekében? E kérdésre a feleletet megadják a nemsokára felolvasandó évi jelentések. A magam részéről — és ezt örömmel nyilvánítom — egyházi életünket elég élénknek és biztatónak találom. Istennek legyen hála érette, nem hiányzik ebből a hajtó erő: egyházunk és vallásunk szeretete, mely nagyjában legalább egyházunk összes tagjait munkásságra, tevékenységre indítja, mint a hogy a gőz egy gépben minden kereket mozgat és azt előbbre viszi. Általában tehát panaszra nincs okunk. A haladás, ha kis mértékben is, de szellemi és anyagi téren egyaránt látható egyházunkban. Sőt az a hajtó erő néhol talán még túlfeszültségben is van, amit mérsékelnünk kell, nehogy robbanást idézzen elő.

Igen, Mlgs és főt. egyházi főtanács! én oly törekvéseket és mozgalmakat is látok egyházunkban, amelyek ugyan mind vagy legalább nagyobb részben egyházunk és vallásunk szeretetére vihetők vissza, de erőink túlbecsüléséből származnak. A sok indítvány között, amelyek évről-évre egyh. főtanácsunk elébe kerülnek vagy itt koronként felmerülnek, kétségenkivűl nem egy van olyan, amely a legnagyobb figyelemre méltó s megvalósítása egyházunk érdekében állana, de hiányzik hozzá az erő: a pénz; ami nélkül a legszebb terv sem sokat ér; mert amint az írás is mondja: aki tornyot akar épiteni, számlálja meg a pénzét. Olyan indítványt pedig nem igen

látok, amely a módját is megmutatná a megvalósításnak. Ennek aztán még az a szomorú következése is van, hogy a központ, azaz: az E. K. Tanács, amely elsősorban van hivatva az indítványokat elbirálni s azokra nézve véleményt nyilvánítani, nem egyszer annak a gyanusításnak van kitéve, hogy nem érzi, nem érti az egyház bajait s különösen a vidék indítványait számba sem veszi, figyelmére sem méltatja.

Ne méltóztassanak nekem feltudni ezt a megjegyzést, de nekem igazán fáj, amikor ilyen gyanusítások érik E. K. Tanácsunkat. Hát az igaz, hogy az E. K. Tanács egy indítványnál vagy kérésnél se csak a helyi vagy személyi érdeket, hanem az egyház általános érdekét tartja szem előtt s az e miatt koronként nyilvánosan is világgá bocsátott gyanusításoknál is szomorubb dolog lenne, ha nem így járna el, ha az egyház közjava érdekében nem tudna felülemelkedni a helyi s némelykor tisztán személyi érdekek felett, annyival inkább, mert amint már emlitém, anyagi gyarapodásunk mellett sem vagyunk abban a helyzetben, hogy a legfigyelemreméltóbb indítványt is a magunkévá tegyük s a legjogosabb kérésnek is mindig eleget tegyünk. Lehet, hogy ez a felfogás nem modern s egyesek túl is tehetik magukat ezen, aminthogy — sajnos — sokan túl is teszik s alig van korunknak ennél nagyobb betegsége; de testületeknek, amelyek nem évekre, hanem századokra számítanak, ha csakugyan megélni akarnak, nem szabad ezen túltenniök magukat s a mi kicsiny egyházunknak annál kevésbé szabad, mert eddig is a legnagyobb takarékossággal, okos gazdálkodással tartotta fenn magát, a jelen mellett soha sem felejtkezve meg a jövőről. Adjunk hálát Istennek, hogy az áldozatkészség csatornái még nem dugultak be teljesen egyházunkban, hogy ma is találkozunk kegyes lelkekkel, akik kisebb-nagyobb adományaikkal hozzájárulnak az egyház szükségeinek fedezéséhez, sőt alapítványaikkal is gazdagítják annak oltárát, amelyeknek jó illatában e főtanácson is lesz alkalmunk gyönyörködni. E mellett az állam is kellő figyelemben részesíti s mint más egyházakat, a mienket is nem egy címen segélyezi s reméljük és el is várjuk, hogy az 1848. évi XX. t.-c. értelmében még fokozottabb mértékben is segélyezzen. Legközelebbről pedig, amint ez már kilátásba is van helyezve, lelkészeink sorsát a korpótlékkal is enyhíteni fogja, addig is, amíg a kongrua felemeltetnék, mert előbb-utóbb, de a kormány ez elől sem térhet ki. Azonban mindezek a segélyek, amelyek nélkűl igazán nem tudom, hogy mi tevősek lennénk, nem elégségesek arra, hogy magunknak aranyfellegvárakat építsünk — pedig jóformán

minden inditvány, minden kérés, minden reformeszme az államsegélyre van alapítva. Ezért nem tudom elég hangosan kiáltani e nem kis igazságot magában foglaló közmondást: »Lassan siess és tovább érsz« és nagyon szeretném, ha e kiáltás a jelen főtanács tagjainál is viszhangra találna.

Mltgs és főt. egyházi főtanács! Nem tudom, hogy minő fogadtatásban részesülnek elhangzott szavaim; de én e szellemben nevelkedtem, amelynek megnyitó beszédemben kifejezést kivántam adni, ezzel szolgáltam egyházunkat több mint egy félszázad óta s így már csak a megszokásnál fogva sem tudom azt levetközni. De nem is akarom, mert erősen meg vagyok győződve arról, hogy csak e szellem aegisse alatt jut egyházunk a mindnyájunk által óhajtott diadalra.

Ezzel jelen főtanácsi gyűlésünket megnyítottnak nyilvánítom, kérjük szívünknek teljességéből Istennek segedelmét tanácskozásainkhoz.

Püspök évi jelentése a főtanácson.

Méltóságos és Főtisztelendő Egyházi Főtanács!

Szerencsésnek érzem magamat, hogy évi jelentésemet, mely Isten különös kegyelméből a 36-ik, apostoli királyunk Ő Felsége iránti hódolatteljes legmélyebb hálám nyilvánításával kezdhetem meg azon királyi kegyért, melyet nagyernyei egyházközségünk iránt tanúsított az által, hogy temploma építési költségeinek törlesztéséhez legfelsőbb magán pénztárából 200 korona segélyt méltóztatott a legkegyelmesebben adományozni. Az isteni gondviselés, mely oly szép és hosszu élettel áldotta meg Ő Felségét, adjon még éveihez számos évet, hogy országos gondjai mellett, amelyek napjainkban különösen megszaporodtak, kicsiny egyházunkat is még többször részesíthesse ilyen királyi kegyben.

Nem kisebb örömmel emlékszem meg itt is, mint ahogy megnyitó beszédemben már megemlékeztem, ugyancsak apostoli Királyunk Ő Felségének azon királyi kegyéről, mely szerint id. *Daniel Gábor* tiszteletbeli főgondnokunkat bárói rangra emelni s *Fekete Gábor*, ez idő szerint egyik főgondnokunkat a v. b. t. tanácsossággal kitüntetni méltóztatott.

Oly ritkán van szerencsénk ily örömökben részesülni, hogy igen kedves dolog azokat minél többször megújítani

emlékünkben. Legyenek kitüntetetteink e királyi kegynek személyök iránt történt e megnyilatkozásáért, amelynek fényéből, amint ugyancsak megnyitó beszédben már rámutattam, egy pár súgár ami egyházunkra is verődik vissza, évi jelentésemben is a legnagyobb tisztelettel üdvözölve.

Kapcsolatban ezekkel nem mulaszthatom el évi jelentésemben megemlékezni *Lipót Salvator* főherceg Ő Fenségének f. évi május 22-én Kolozsvárt történt magas látogatásáról. Ő Fenségéhez most másodszor volt szerencsénk Kolozsvárt. Az első alkalommal testületi tisztelgéseket nem fogadván el, csak magam személyesen voltam szerencsés Ő Felségénél tisztelegni, de most testületeket is fogadván, egyházunk részéről én is több egyházi tanácsos, tanár és lelkész afiával jelentem meg Ő Fensége előtt és testületileg tisztelegtünk, amit Ő Fensége visszaemlékezve megelőzőleg személyesen tett tisztelgésemre is, igen kegyesen fogadott, a tisztelgésben részt vettekhez mindnyájunkhoz egy pár kérdést intézvén. Ő Fensége úgy amikor először volt Kolozsvárt, mint ezúttal is abban a kiváló figyelemben és kitüntetésben részesített, hogy lakásomon meglátogatott s egyházunkról, vallásunkról és iskoláinkról nagy érdeklődéssel tudakozódott és különösen meglepte angol és amerikai unitárius testvéreinkkel való összeköttetésünk.

És ezzel áttérek évi rendes jelentésemre:

1. *Belső emberek változása* a múlt évi főtanács óta:

a) *Lelkészeknek rendeltettek:* Boór Jenő lelkész Iklandról Sepsiszentkirályra; Sándor Gergely l. Lókodról Dézsfalvára; Székely Kelemen lelkészjelölt Sepsikörispatakra; Pap Gyula l. Tarcsafalváról Iklandra; Kiss Sándor l. Füzesgyarmatról Kolozsra. Keresztesi Dénes l. jelölt Polgárdiba; Lőrinczi Domokos l. jelölt Csekefalvára; Benczédi Pál l. Datkról Hom.-Ujfaluba; Szén Mihály l. Hom.-Szt.-Péterről Datkra; Székely Tihamér l. Pipéről Magyarsárosra; Gál Mózes l. jelölt Lókodra; Bárka József l. jelölt Füzesgyarmatra; Sebe Ferenc l. jelölt Hom.-Szt.-Péterre; Győrfi István l. jelölt ideiglenesen Kolozsvárra; Zoltán Sándor l. jelölt Homoródszentmártonba; Halmágyi János l. Vadadról Nyárádgálfalvára; Rédiger Géza l. Kénosról Marosvásárhelyre.

b) *Segédlelkészeknek* Kolozsvárra az egyik lelkészi állás üresességben léte alatt Bárka József, később Ebert András l. növendékek. Előbbi fennebb a rendes lelkészek között szerepel, utóbbi később mint lelkészjelölt Tordára ugyancsak segéd-lelkésznek, Buzogány Kálmán l. jelölt Tordára, később Marosvásárhelyre helyettes lelkésznek.

c) *Kántortanítóknak:* Török János Iszlóból Iklandra, Ádám Mihály okl. t. jelölt Iszlóba, onnan Nyárádszentmártonba, Ütő Lajos áll. isk. tanító és kántor Nagyajtáról Kolozsvárra.

d) *Kántoroknak kineveztettek:* Vajda Antal áll. tanító Hom.-Almásra, Pálfi Ákos okl. tanító Hom.-Szt.-Péterre, Erdős Mihály áll. tanító Nagyajtára, Bedő Imre áll. tanító Kökösre.

e) *Nyugalomba léptek:* Biró Elek kolozsi, Dombi János hom.-szt.-mártoni, Gál Elek nyárádgálfalvai lelkész afiai.

f) *Elhunytak:* Bedő Gábor magyarsárosi, Kelemen Albert marosvásárhelyi, Kozma Dimén enlaki, Csegezi László és Tibáld József nyugalomban volt lelkész afiai, kik közül ez utóbbi theológiai intézetünk, a kolozsvári és sz.-keresztúri gimnázium javára nejével egyetértőleg tett végrendelkezésével is a legszebb emléket hagyta maga után egyházunkban.

g) *Üresség ben vannak:* A tarcsafalvi, pipei, vadadi és kénosi lelkészi állások, Iszlón és Csehétfalván a kántortanítói állások. Lelkészjelöltünk csak 2 lévén, egy pár lelkészi állás esetleg 1—2 évig ürességben marad. De tanítójelöltekben is, akikben eddig mondhatni túltermés volt, ez idő szerint hiány van, mert az ürességben levő 2 kántortanítói állást sem tudtam még betölteni.

2. Az *egyházi anyakönyvek és népesedési kimutatások szerint 1911-ben:*

A) Kereszteltetett *a*) fiú 1179
b) leány 1055
együtt .. 2234 ujszülött.

Több 37-tel, mint 1910-ben. Házasságon kivül született 251. Állandóan 10—11%.

B) Konfirmáltatott *a*) fiú 627
b) leány 631
együtt .. 1264 növendék.

Kevesebb 27-tel, mint 1910-ben.

C) Összeeskettetett *a*) tisztán unitárius .. 431
b) vegyes vallású .. 234
együtt .. 665 pár.

Több 66 párral, mint 1910-ben.

D) Eltemettetett *a*) férfinemből 779
b) nőnemből 712
együtt .. 1491 halott.

Több 55-tel, mint 1910-ben.

E) Átállott egyházunkba	a) férfi ..	86	181	
	b) nő	95		
Kilépett egyházunkból	a) férfi ..	43	118	
	b) nő	75		
	Nyereség ..		63	lélek.
F) A lélekszám 1910. év végén volt	..		78736	
1911. „ „ „	..		79863	
	Szaporodás ..		1127	lélek.

Az 1911-ben kereszteltekkel, 2231-gyel szembe állítva a halottakat 1491-et, a természetes szaporodás 743, amihez hozzá számítva az átállásokkal nyert 63 lelket a szaporodás ekkor is csak 806-ot tesz ki, a külömbség azonban a múlt évekhez képest aránylag kevés, ami azt mutatja, hogy a népesedési kimutatásokban lelkész afiai az adatokat pontosabban kezdik egybeállítani.

A kimutatások szerint a lelkészi szolgálat csak 3 házasságkötésnél nem vétetett igénybe. Remélem azonban, hogy a folyó évben ezek is egybeadattak egyházilag is. Ugyancsak a kimutatások szerint a házasságkötéseknél javunkra 2 szerződés köttetett, veszteségünkre egy sincs jegyezve. Hát ha ez így is van, mindenesetre örvendetes. De erre nem mernék fogadást tenni. Az országos statisztikai kimutatások rendesen mindig több veszteséget mutatnak ki; ami onnan is származhatik, hogy az országban szétszórtan egyházközségeinktől távol élő hiveink közül némelyek úgy is köthetnek házasságot, hogy azokról lelkészeinknek nem mindig lehet tudomásuk.

Azonban nem mulaszthatom el ezuttal is figyelmeztetni lelkész afiait, hogy a *házasságkötéseknél* legyenek a legnagyobb figyelemmel arra, hogy a szerződésekkel egyházunk veszteséget ne szenvedjen.

3. A *Dávid Ferenc-alapítvány* kezelésem alatt álló része múlt évi jelentésem szerint 8490 K 42 fill. volt. A f. évi junius 30-iki zárlattal 9470 K 71 f., gyarapodás e szerint 980 K 29 fill. Ebben adomány báró P. Horváth Kálmán főgondnok úr részéről 110 K. Ferencz József püspök részéről 50 K, együtt 150 K. A közpénztárban kezelt tőke jövedelméből fel nem használt s pénztárnok által nekem átadott 381 K 45 fill. Kolozsvári templom perselypénze 9 K 75 fill; takarékpénztári és kölcsön kamatok címén 429 K 09 fill. A kezelésem alatti 9470 K 71 fillérhez hozzáadva 1879-ben és 1903-ban a közpénztárba beadott 37820 K 52 fill.-t, ez alapítvány összege 47291 K 23 fill. Az alapítvány jövedelméből különböző címeken eddig felhasználtatott 39400 K, tehát csaknem annyi a

mennyi az alapítványi tőke; ami természetes, miután a tőke alig szaporodik valamivel évenként s ez is inkább csak a kamatokkal, mert adománnyal jóformán csak báró P. Horváth Kálmán főgondnok úr növeli ezt az alapítványt évről-évre. Ez iránt tett többszöri felhivásom sajnos — a pusztában elhangzott szó maradt. Pedig én nem tudok s nem is akarok lemondani arról a reményről, hogy talán sikerülni fog nekem ezt az alapítványt legalább 50.000 koronára kinevelnem. Kérem szeretett atyámfiait, ne hagyjanak reményemben megszégyenülni, a Dávid Ferenc nagy emlékéért se.

4. A *báró Baldácsy-alapítvány* meghatalmazottainak ez évi ápr. 26-án Budapesten tartott közgyűlésén ezúttal is részt vettem dr. Bedő Albert meghatalmazott társammal. Az alapítvány jövedelméből a közgyűlés ez évre kerületenként 14.000 koronát szavazott meg, 2000 koronával tehát ismét többet, mint amennyi a múlt évben volt. Legyen áldott a nagy alapító emléke!

5. *Püspöki vizsgálatot* tartottam ez évben torockói egyházközségünkben. Alig van olyan egyházközségünk, amelyet szivesebben látogatnék meg, mint ezt, mert torockói egyházközségünkben a hithűség mellett az áldozatkészségnek is mindig oly jeleivel találkozom, amelyek, valóban mondhatom, páratlanok. Nem is említve az időközi kisebb ajándékokat és adományokat: urasztali diszítményeket, urvacsorai bort és kenyeret, közelebbről új harangok vételére a hivektől gyült 2000 koronát meghaladó összeget s. t. b., nincs olyan év, amelyben torockói egyházközségünk hivei közül egyik vagy másik kisebb vagy nagyobb alapítványt ne tenne családi öröme vagy fájdalma emlékére. Hogy mit jelent ez, legyen elég rámutatnom ez úton jelenleg meglevő alapítványai összegére, mely 15499 korona 97 fillért tesz ki, 35912 korona közgazdasági és dézsmakárpótlási alapjuk mellett. Alapítványaik utóbbi vizsgálatom óta, mely igaz, hogy most kivételesen 5 évre huzódott el, 10468 korona 90 fillérrel gyarapodott, tehát évenként mégis 2000 koronára megy. Melyik egyházközségünk tanusít ilyen áldozatkészséget? Pedig torockói egyházközségünk hívei is éppen úgy érzik a mai nehéz életviszonyokat, mint más egyházközségeink hivei, de megvan bennök egyházközségük iránti hagyományos ragaszkodásuk és szeretetök mellett az áldozatkészség iránti hajlandóságuk is, ami — sajnos — már-már kihalóban van legtöbb egyházközségünkben annyira, hogy maholnap alig lesz egyházközségünk, amely önmagát önerején fenntartani igyekezzék s ne hárítsa legaprólékosabb szükségleteit is az egyházra. Sajnosan tapasztaljuk

ezt a segélyek iránti folyamodásokból, amelyek évenként 100—200 ezer koronára mennek s hozzá sokszor még olyan hangon tartva, mintha sérelmet szenvednének, ha azok figyelembe nem vétetnek. Vajha e megjegyzésem intésül és buzdításul szolgálna egyházközségeinknek arra, hogy vegyenek példát torockói egyházközségünktől s próbálják meg hiveink egyebütt is, tisztelet a kivételeknek, hátha valamivel többet is áldozhatnának egyházközségükért, mint amennyit áldoznak.

A Torockón tartott püspöki vizsgálattal kapcsolatban szintén örömmel jelentem, hogy közelebbről részint egészen új, részint újból *több templomunk épült*, amelyek közül a Hódmezővásárhelyt és Magyarsároson épült templomok felszentelésében magam is személyesen részt vettem s különösen hódmezővásárhelyi templomunk felszentelése, amelyen Fekete Gábor főgondnok úr is jelen volt s amelyre úgy Kolozsvárról, mint általában az erdélyi részekből sokan elkisértek, ritka szép ünnepélyességgel folyt le, részt vevén abban a városon levő összes egyházak, különböző hatóságok s igen sokan a lakósságból, vallás különbség nélkül. Az egyházi segély mellett, amely e templom felépítését lehetővé tette s amely nélkül ma már — sajnos — egyházközségeink alig építhetnek, még nagyobb romlásokat sem tudnak önerejükön kijavitani — jelentékeny nagy áldozatot hozott erre Kovács József gondnok afia, aki a felszenteléssel járó költségek nagyobb részét is maga hordozta áldott lelkü nejével, amiért nem mulaszthatom el e helyen is köszönetemet nyilvánítani. Adja Isten, hogy sokáig járhassanak el e templomba s onnan felszálló imájok Istentől meghallgatva áldással térjen vissza reájok. Magyarsárosi templomunk felszentelése is láthatólag buzdítólag, emelőleg hatott ottani népes gyülekezetünkre s a szomszédos egyházközségekből abban részt vett hiveinkre s remélem, hogy hatása nem fog elmosulni, párává lenni, mint a száraz földre kiöntött viz.

Hódmezővásárhelyen és Magyarsároson kivül templomot épitettek vagy javították még nagyernyei, alsóbencédi leány, sepsikörispataki anyaegyházközségeink, valamint füzesgyarmati egyházközségünk, a hívek jelentékeny nagy áldozatával szép templomát egy szép toronynyal ékesítette s abba harangokat állított. Legnagyobb sajnálatomra ezeknek felszentelésében személyesen részt nem vehettem, de Nagyernyére Vári Albert, Füzesgyarmatra és Sepsikörispatakra dr. Boros György afiát küldöttem ki és biztam meg helyettesítésemmel, magokkal víve mindenüvé az én üdvözlő iratomat is, amit alsóben-

cédi templomunk felszentelése alkalmából is elküldöttem leányegyházközségünknek.

Még lett volna egy alkalmi ünnepély, amelyben szerettem volna részt venni s készültem is rá, hogy abban részt vegyek, de ugyanazon időre esett másnemű elfoglaltatásom ebben legnagyobb sajnálatomra megakadályozott.

Kisgyörgy Sándor esperes afia 40 éves lelkészi szolgálata alkalmából az udvarhelyi egyházkör s a vargyasi egyházközségünk által rendezett jubiláris ünnepély volt ez. Üdvözlő íratom mellett, melyet ez ünnepélyre elküldöttem, fogadja e helyen is legmelegebb üdvözletemet, amelyhez, nem kétlem, egész főtanácsunk hozzájárul. Adja Isten, hogy még hosszasan szolgálhassa egyházunkat azzal a nagy buzgósággal, ügyszeretettel és lelkiismeretességgel, amellyel 40 éven át szolgálta s ezzel megszerzett érdemkoszorúját még sok hasonló érdemmel ékesíthesse.

Mindezek egyházi életünk elevenségét tanúsítván, nem mulaszthatom el e helyen feljegyezni, hogy Józan Miklós esp. afia f. évi május 26-án Temesvárt, julius 14-én Orsován tartott istentiszteletet, előbbit a reformátusok, utóbbit az ág. ev. hitvallásuak templomában, melyeket az illető lelkész urak a legnagyobb készséggel bocsátottak át esp. afiának e célra, amiért mindkét nagytiszteletű lelkész urnak a magam részéről is köszönetemet nyilvánítottam. Az első unitárius istentiszteletek voltak ezek ezeken a helyeken, ahol ugyan csekély számu hiveink vannak, de azokra mint égi harmat a nedvet szomjazó virágra, üdítőleg, lelkesítőleg hathatott s értesülésem szerint hatott is esperes afiának urvacsora osztással tartott lelkészi szolgálata. E mellett mindkét helyen más vallásuak is részt vevén az istentiszteletekben, nem kétlem, hogy ezzel ismét sok félreértés eloszlott, amelyekkel — sajnos — még ma is nem egy helyen találkozik vallásunk túl a Királyhágón s így lassan-lassan mégis elismerik mindenütt, hogy mi is a szentek polgártársai vagyunk.

6. *Angol* és *amerikai* testvéreink, akikkel az érintkezést levelezés útján állandóan fenntartom, ez évre is megküldötték évi segélyöket budapesti s ezzel kapcsolatban levő egyházközségeink számára. Győrfi István lelkészjelöltünk, aki 2 évig volt a Manchester Collegeban Oxfordban s az intézet igazgatójától vett értesítés szerint e két évet példás igyekezettel használta fel a theol. tudományok tanúlmányozására s azokban oly szorgalmat tanusított, hogy azért a dicséret mellett nem egyszer jutalomban is részesűlt, e mellett különböző helyeken tar-

tott istentiszteletekkel és beszédeivel a hallgatóság elismerését nyerte ki, a nyáron szerencsésen haza érkezvén, legnagyobb sajnálatunkra nem volt kit helyébe Oxfordba küldenünk. De nem tudtunk Manchesterbe se küldeni theológus ifjaink közül senkit a Sharpe Emilia kisasszony nagybecsű alapítványára a lelkészhiány miatt, amit az intézet igazgatósága, különösen pedig a nemes alapítványozó nő nagyon sajnosan vettek tudásul, kifejezve azon reményöket, hogy a jövő tanévre minden esetre gondoskodni fogunk theol. ifju küldéséről Manchesterbe is, Oxfordba is, amit ők nagyon óhajtanak, hogy ez uton is az összeköttetés közöttünk minél bensőbb és erősebb legyen. Örömömre szolgál azonban, hogy ez idő szerint legalább egy leányunk mégis van Londonban a Channing Houseban, Tompa Mártha, akit szerencsések voltunk, mondhatni az utolsó órában megkapni, hogy szülői óhajtására, a Channing Houseban küldhettünk, a Jéger Gizella helyébe, aki magyar leányainkról a legjobb benyomást hagyva hátra maga után úgy az igazgatónő és tantestület, mint tanulónő társainál, maga is a legszebb emlékekkel a Channing Houseban töltött 2 év után, a nyáron szintén haza jött.

7. Még csak múlt évi főtanácsunk óta *elhunyt egyházi tanácsos* afiairól kivánok kegyeletes érzéssel megemlékezni. Elhunyt lelkészeink között már megemlékeztem Csegezi László, Kelemen Albert és Kozma Dimén afiairól, de mindhárman egyházi tanácsosok is lévén, annyival kevésbé hagyhatom nevöket itt is feljegyzés nélkül, mert Csegezi László afia évek hosszú során át mint esperes is teljes igyekezettel szolgálta egyházunkat, Kelemen Albert szintén mint esperes s e mellett mint közügyigazgató is oly buzgalommal és lelkiismeretességgel teljesítette tisztével járó kötelességeit, hogy ezért nem egyszer a törvényes esperes elnevezéssel is elismerésünket kivántuk iránta kifejezni; Kozma Dimén bár az ifjabb nemzedékhez tartozott, már is több jelét adta volt annak, hogy az egyházi tanácsosságra teljesen méltó volt. Világi egyházi tanácsosaink közül, Istennek legyen hála érette, a múlt évi főtanács óta csak kettőt vesztettünk el: Márai Lajos és Mikó Béla afiait. Legyen áldott mindnyájoknak emléke s az isteni gondviselés pótolja ki helyöket sorainkban.

De nagy mulasztást követnék el, ha *Chalmers András* és *Harrison John* angliai hitrokonainknak, mint tiszteletbeli egyházi tanácsosainknak a sirjára is nem tenném le e sorokban a kegyeletes emlékezés koszorúját, akik közül előbbi 1879-ben Dávid Ferencünk halálának három

százados, utóbbi 1910-ben születésének 400 százados emlékét ünnepelték meg velünk hazánkban. Chalmersre valószinűleg már kevesen fognak emlékezni közülünk; én jól emlékszem az ő rokonszenves modorára s az ünnepélyen az angol küldöttség nevében tartott beszédére; de Harrison úr bizonyára mindnyájunknak emlékében él, akik az ő lelkes és lelkesítő beszédeit ünnepélyeinken Kolozsvárt és Déván is hallották. Mindkettőben nem csak egyházunknak, hanem hazánknak is lelkes barátját vesztettük el. Szálljon sirjokra innen a távolból is egy bús sóhaj!

Egyházunk más ügyeiről az E. K. Tanács jelentéséből fog értesülést nyerni a Méltóságos és Főtisztelendő egyházi főtanács. Tisztelettel kérem, méltóztassék évi jelentésemet tudásul venni és elfogadni.

Az egyházi képviselő tanács évi jelentése.

Méltóságos és Főtisztelendő E. Főtanács!

Egy csöndes, de munkás és hisszük, eredményes egyházi évet zárunk le ezen jelentésünkkel. E. K. Tanácsunk a reá bizottakban nagyobb akadály nélkül járhatott el s részint a mult évi főtanácsi intézkedések értelmében, részint E. K. Tanácsunk hatása körében igyekeztünk mindent a maga idejében és legjobb meggyőződésünk szerint intézni el. Figyelemmel voltunk egyházunk közérdekeire a szoros értelemben vett hivatalos ügykezelésen kivül is. Egyházköreink s illetőleg egyházközségeink ügyei intézésében köri esperes afiai és más tisztviselőink buzgóságát tapasztaltuk. Felső-, közép- és népiskoláink érdekében a koronként előforduló ügyekben megtettük a szükséges intézkedéseket. Évi munkásságuk eredményéről külön jelentésekben számolunk be. Ki kell emelnünk ezen a helyen, hogy a keresztúri gimnázium építésügye több izben foglalkoztatta E. K. Tanácsunkat, illetőleg bizottságainkat. Erről is külön jelentésben adunk számot, melyben különösen megnyugtató, hogy a vall. és közokt. miniszter úr a drágasági viszonyokat figyelembe véve ujabb tekintélyes segéllyel jött támogatására egyházunknak, aminek hatása a segélyre szánt összegeknél is föltünően érezhető, miután a megfelelő percent visszafizetéséről már is gondoskodnunk kellett. Ezzel szemben ismét örvendetes eseményszámba megy, hogy a vallás és közokt. miniszter úr az 1848. évi XX. t.-c. alapján adott segélyt 30.000 kor.-val növelte. Hasonlóan örvendetes,

hogy a báró Baldácby Antal protestáns alapítvány évi jövedelméből az eddiginél 2000 koronával több, összesen 14.000 esik egyházunk részére, amely összegből 13.000 kor. fog jelen Főtanácson kiosztatni.

Az elmult 12 hónap alatt iktatóra vételett 1405 ügydarab. E. K. Tanácsunk tartott 15 ülést, melyeken a 42 tag közül legtöbbször jelen volt 18 tag, egyszer sem volt jelen 11 tag. E. K. Tanács 513 jk. pont alatt hozta meg határozatait, melyek közül kiemeljük a pénzeink kezelésében hozott azt a lényeges módositást, hogy összes pénzeink és értékpapirjaink kezelését egy pénzintézetre, a Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbankra biztuk. Erről külön részletes jelentés van az E. Főtanács előtt.

Örvendező szivvel vett részt E. K. Tanácsunk abban az ünneplésben, amelyet a király Őfelségének legmagasabb kitüntetése szerzett két érdemes főgondnokunknak: id. Daniel Gábor tiszt. főgondnok urnak és családjának bárói méltóságra emelése, Fekete Gábor főgondnok urnak valóságos belső titkos tanácsossággal kitüntetésével. A Danielek ősrégi családja a haza szolgálatában hosszu évszázadokon át állott, egyházunknak kezdet óta egyik szilárd oszlopa, veszélyek idején védő bástyája volt. A bőven kiérdemelt új méltóság közhirré tevése alkalmával E. K. Tanácsunk külön üdvözlő levéllel kereste föl tiszt. főgondnok urat, a család fejét és két fiát, dr. Daniel Gábor és Daniel Lajos köri felügyelő gondnok afiait. Bizottságilag és gyülésünkben is üdvözöltük Fekete Gábor főgondnok urat, kit az igazságszolgáltatás terén és a társadalom szolgálatában szerzett kitünő érdemei juttattak a magas méltósághoz. Egyházunkra is háramlik ebből a nagy fényből. Kivánjuk, hogy viseljék hosszú ideig boldog megelégedéssel.

Rokonszenvét és tiszteletét kifejezte E. K. Tanácsunk az Erdélyi Ref. Egyházkerület iránt azzal, hogy képviselőit kiküldötte elhunyt érdemes főgondnoka báró Bánffy Dezső emlékünnepére.

Közügyigazgató és maroskörí esperes, *Kelemen* Albert afiának váratlanúl bekövetkezett halála alkalmából E. K. Tanácsunk érdemeit jegyzőkönyvileg méltatta s azzal is kifejezésre juttatta érdemei elismerését és halála feletti részvétét, hogy a temetésre képviselőkül kiküldötte dr. Boros György egyh. főjegyző és Vári Albert vallástanár afiait, akik a temetésen beszédet mondottak és E. K. Tanács koszoruját a koporsóra helyezték.

Kriza János b. e. püspökünk egyházi dolgozatai kiadása iránt az előkészítő lépéseket megtette E. K. Tanácsunk. A kiadásra alkalmas dolgozatok ki vannak választva. Jelenleg revizió alatt állanak.

Egyházi klenodiumainknak szakértői megvizsgálása, leírása és kiadása iránt lépéseket tettünk. Kelemen Lajos tanár afiát megbiztuk, hogy az ügyben eljárjon. Ő megnyerte dr. Pósta Béla egyet. tanár urat a szakértői vélemény megadására. A kolozsdoboka-köriek immár beküldettek és a leggondosabb ellenőrzés mellett kiadattak a szakértőknek.

A *jótékonyság igen* szépen nyilvánúlt meg az elmúlt esztendő alatt is. A nagyobb alapítványok közül itt megemlítjük h.-ujfalvi ny. lelkész Tibáld József és neje Petke Vilma szép alapítványait, melyeket a teológiai intézet (4000 K), a kolozsvári főgimnáziumi 1000 K és keresztúri gimn. tanulók segélyezésére (8000 K adtak. Csak a közelebbi napokban jutott E. K. Tanácsunk birtokába Deréky Gyula úr 20.000 korona alapítványa, melyben elhunyt neje báró Győrffy Róza hitrokon kivánságát teljesítette a maga részéről is táplált rokonszenvvel egyházunk iránt. Az önálló alapítványokról külön előterjesztéseket teszünk.

E helyen hálás elismeréssel jelenthetjük, hogy:

Péterffy Zsigmond úr az alapítványát újabban gyarapította 50 K. Most ez alapítvány 763 K 12 fill.

Dr. Ferencz József konviktusi segélyre egy teljes díjba újból adott 250 K.

A főtanácsi bizottság gyarapította a nyomda-alapot 290 K. Az alap most: 1571 K 63 fill.

Kovácsy Sándor az ádámosi egyházközségnek tett alapítványt 400 K.

Özv. Huszár Mihályné nagyajtai egyházközségnek tett alapítványt 100 K.

Kiegészítették alapítványukat:

Ferencz József püspök és neje 500 K-val, most 2710 K 36 fillér.

Benkő Mihály 600 K-val, most 5164 K 80 fill.

A Székelykereszturi Népbank Borbáth Dániel emlékére 100 K.

Az 1874. végzett osztály alapítványához az osztály nevében dr. Boros György afia beadott 795 K 09 fill. s ezzel az alapítvány 1192 K 75 fillérre emelkedett.

A bölöni egyházközség 5000 K konviktusi alapítványát 6000 K-ra emelte.

Gr. Wass Albertné urhölgy emlékére gr. Wass Béla úr útján a néhai kivánsága szerint konviktusi célra 500 K

Özv. Vi á:yos Alberiné a keresztúri gimnáziumhoz !é je emlékére 100 K.

Vadász József és neje tett alapítványt a csekefalvi egyházközségnek 200 K.

Dr. Kiss Árpád tett alapítványt a szentkirályi egyházközségnek 100 K.

Benedek János és neje a kadácsi egyházközségnek 100 K.

Vajna Ferenc nevére örökösei az adámosi egyházközségnek 200 K.

Konviktusi alapítvány-adományokat adtak a következő kolozsvári pénzintézetek:

Erdélyi Bank 100 K, Népbank 20 K, Gazdák Hitelszövetkezete 30 K, Erdélyrészi tanítók-bankja 10 K, Korona Bank 50 K, Közhasznu Takarékpénztár 100 K, Magyar Leszámitoló és Pénzváltóbank 100 K, Mezőgazdasági Bank 30 K.

Sharpe Emilia urnő Londonból megküldötte az arcképét testvérének, Miss Matilda Sharpenak. A képet maga az ajándékozó festette. A kit ábrázol, jótékony szivű és nagylelkű alapítója a londoni Channing House Schoolnak, hol már oly sok leányunk tanult a festőnő alapítványán, akinek másik nagybecsű alapítványáról a múlt évben tettünk jelentést. A képet elhelyeztük E. K. Tanácsunk termébe és kifejeztük köszönetünket az olyannyira kedves ajándékért. Még csak azt szeretnők, ha magának a festő-alapítónak is meg volna a képe.

Az E. K. Tanács a Dávid Ferenc emlék-alapból az udvarhelyi körben kiadott Dávid Ferenc füzetekre 150 K, a Dávid Ferenc Egylet kiadványaira 400 K segélyt adott.

Néhai Molnár Sándor jogügyész afia örököseinek ügyvédi eljárás díj cimen végkielégítésül 600 K fizetett ki, a múlt évben adott 1000 K-án kivűl.

E helyen említjük meg, hogy dr. Kossutány Ignác egyetemi tanár úr kegyeskedett Egyházjogtanából 300 példányt ajándékképen rendelkezésünkre bocsátani, hogy könyvtárainkat, lelkészeinket és hittani intézetünket ellássuk vele. Mély hálára kötelező szivességéért e helyen is köszönetet nyilvánitunk.

E. K. Tanácsunk mindenik adományáért kifejezte köszönetét.

Több kisebb és nagyobb *építkezés* és átalakítás fordult elé a múlt évben is E. K. Tanácsunk felülbirálásával és jóváhagyásával.

Két új *templom* épűlt s a régiek javíttattak:

Magyarsároson befejeztetett az új templom építése. Intézkedtünk, hogy az egyházközség érdekes és bizonyos tekintetben műbecsű fatornya meghagyassék és gondoztassék, annál is inkább, mivel jól használható.

Füzesgyarmati egyházközségünk nagy áldozatkészséggel kiegészíttette a templomát toronnyal és ellátta harangokkal.

Kövenden, Vadadon és Sepsikőröspatakon a templomon lényeges átalakítás eszközöltetett. S.-Kőröspatakon az orgona megújíttatott. Hódmezővásárhelyen elkészült a díszes új templom.

Nagyobb befektetést igénylő építésre, illetőleg vásárra adtunk fölhatalmazást a petrozsényi és segesvári egyházközségeknek. Mindkettő papilakot és imaházat is építtet. A segesvári teljesen új és még nem használt házastelket vett meg előkelő helyen. Meglevő tőkéjén kivül 24.000 korona kölcsönnel fogja fedezni, melyhez segélyalapjaink nagyobb összeggel kell hogy járuljanak. A petrozsényi egyházközségnek a helyet az államkincstár ajándékozta. Az építés költségeire kölcsönért fölhatalmazást adott.

Dévai leányegyházközségünk a tervbe vett templom építésének végrehajtására E. K. Tanácsunkat kérte föl. Már megjévén adva az engedély a helyre, erről okmányszerű nyilatkozatot kértünk és az előkészítő munkálat keresztülvitelére bizottságot küldöttünk ki.

Ezzel kapcsolatban említjük meg, hogy dr. Boros György afia az Unitárius Közlöny gyűjtését 650 K-t, a dévai templomra beadta és a templomalapba kezelésre átvettük. Miss Katharine Weller, aki dévai ünnepségünkön jelen volt, újból 5 dollárt küldött az építés céljaira.

Uj díszes papiház épült Tordán, melynek költségei fedezésére az egyházközséget 30.000 kor. kölcsön fölvételére hatalmaztuk föl.

Homoródujfaluban, Kolozson, Dicsőszentmártonban a papilakot lényegesen kijavították és bővítették.

A marosszentkirályi társegyházközség vagyona kezelését a m.-vásárhelyi egyházközségre biztuk, miután a marosszentkirályi egyházközség annyira elnéptelenedett, hogy a kezelést és ellenőrzést nem végezhették szabályszerűen.

Jóváhagytuk a füzesgyarmati egyházközségnek a maga viszonyai szerint alkotott egyházadózási szabályzatát, a bölöni egyházközségnek az állammal kötött szerződését az egyház iskolatelke használatáról, a tordai egyházközségnek eladtuk a volt gimnázium birtokához tartozó 5 drb. kisebb külsőséget. Jóváhagytuk a szerződését a felsőrákosi és korondi egyházközségeknek temetőhely vásárlásáról, a marosvásárhelyinek egy belsőtelke eladásáról, a szentmihályfalvinak birtokrészének vasúti célra kisajátításáról. A torockói és szentmihályi egyházközségeket fölhatalmaztuk faeladásra.

A *belsőemberi nyugdíjintézetből* utalványoztuk a nevelési járulékot Gál Miklós volt s.-köröspataki lelkész ár-

váinak, az özvegyi nyugdíjat özv. Tibáld Józsefné lelkésznének, özv. Kelemen Albertné lelkésznének. Kiutaltuk a megfelelő nyugdíjat és temetési járulékot özv. Csegezy Lászlóné lelkésznének, a temetési járulékot özv. Kozma Diménné lelkésznének.

Folyamodtunk a vallás és közoktatási miniszter úrhoz, hogy a lelkészek kongruáját pótolja 20 koronával, mert a belső emberi nyugdíjintézetbe fizetett és levonásba veendő összeg nem 60 K, amint először be volt jelentve, hanem 80 K. A miniszter kérésünket sajnos, nem teljesítette.

Fölvettük a nyugdíjintézetbe új tagokul ifj. Bartók Endre, Lőrinczy Domokos, Keresztesi Dénes, Székely Kelemen, Bárka József, Gál Mózes, Sebe Ferenc új lelkész afiait.

Államsegélyt élvezett egyházunk különböző címeken ebben az évben is. Első helyen említjük, hogy tanítóinknak a miniszter úr kiútalt személyenként 150 K drágasági segélyt.

A segesvári lelkésznek kiutalt 100 K kongruát, ellenben nem teljesítette kérésünket a brassói, fogarasi és petrozsényi lelkészek kongruasegélye ügyében.

Kolozsvári és keresztúri gimnáziumainkat a kormánybiztos, Kuncz Elek úr meglátogatta s hasznos útbaigazításai mellett megelégedését nyilvánította. Ezúttal is kifejezte a keresztúri gimn. építkezések sürgős szükségét. Erről külön előterjesztésünk lesz.

Kolozsvári főgimnáziumunk új rendes tanára, dr. Varga Béla, ünnepélyesen beiktattatott, zene- és énektanítója Sándor Jánossal együtt igen szép ünnepély keretében f. évi apr. 11-én. A Berde Mózsa-alapítvány 1000 K tanári jutalomdíja Hidegh Mihály tanárnak adatott. Gálfalvi Sámuel keresztúri gimn. tanárnak külföldi tanulmányútra 600 K segélyt adtunk.

Tanáraink fizetését és lakáspénzét az állami tanárokénak megfelelően rendeztük és a különbözetet f. évi jan. 1-től folyóvá tettük. Teológiai tanáraink ugyanazért jelen Főtanács elébe folyamodást terjesztenek.

A megfelelő korpótlékot kiutaltuk: dr. Szolga Ferenc, Szentmártoni Kálmán keresztúri, dr. Barabás Ábel, Kovács Kálmán kolozsvári tanár és Régeni Áron kolozsvári elemi isk. tanító afiának.

Tanintézeteink tanárai rendes évi értekezletüket megtartották Kolozsvárt máj. 30-án. Fölhatalmaztuk az elnökséget az értekezések kinyomatására.

Kolozsvári főiskoláink az öt évenkint tartani szokott jóltevők emlékünnepét okt. 26-ára tűzte ki.

A teológiai szakvizsgálatot letették és lelkészjelöltnek nyilváníttattak: Lőrinczi Domokos, Keresztesi Dénes, Gál Mózes, Sebe Ferenc, Bárka József, Ebert András.

A dr. Nagy Károly emlékalap kamatját az 1912/13. tanévre Gelei Kálmán orvostanhallgatónak adtuk.

Internátusi felügyelőknek kineveztük Kolozsvárra dr. Borbély Ferenc és Gálfi Zsigmond, Keresztúrra Lukácsi Sándor tanárjelölteket.

Konviktusi kedvezményül kiadatott Kolozsvárt 19080 korona.

A teológiai intézetet részben áthelyeztük a volt lakásokba, miről külön jelentést teszünk. A zenetermet áthelyeztük a teológusok dolgozószobájába.

A teológiai intézetnez egy szolgát alkalmaztunk ideiglenesen, 600 K évi fizetéssel.

A teológusok egyetemi díjába kiutaltunk 840 K.

A Kismező játékhely eladása ügyében javaslattételre bizottságot küldöttünk ki.

A kollégiumi épület fedelének újjal kicserélése elodázhatlanná vált. A nagy kiadással járó munka folyamatban van.

A templomi énekes könyvek kezelését, mit eddig titkár afia teljesített, rábiztuk Kelemen Lajos levéltárnok afiára.

Az iskolaszolgák fizetését, a nagy drágaság tekintetbe vételével rendeztük.

Az igazgatóságot fölhatalmaztuk, hogy a jelen tanévben tegyen kisérletet a konviktus házi kezelésével, ami az iskolai év elején meg is indíttatott.

Jogtanácsos afia megtette jelentését *a* peres ügyek állásáról. E. K. Tanács megfelelő módon intézkedett.

A *pénzügyfelügyelőség* egyik tagja, Albert Dénes afia a tagságról lemondván, helyébe a tagsággal megbiztuk dr. Ferencz József jogtanácsos afiát.

Az *esperesek az egyházközségek* vizsgálatáról kellő időben beterjesztvén jelentéseiket, azokat felülvizsgáltuk, utasításainkat megadtuk.

A beérkezett számadások és jelentések alapján a *számadások és adományok* 1911. évi eredményét a következőkben terjesztjük elé:

I. *A püspöki* vizsgálat alatt álló egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	73.929 K	25 f.
„ kiadás „	71.418 „	13 „
Pénzmaradvány ..	2.511 K	12 f.

Összes pénzvagyon 1911. év végén	229.524	K	34	f.
Előző évinél több	7.232	„	99	„
Összes teher	371.490	„	18	„
Előző évinél kevesebb	105.098	„	26	„

II. *A kolozsdobokai* egyházkörben az egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	6.558	K	53	f.
„ kiadás „	5.818	„	45	„
Pénzmaradvány	740	K	08	f.
Közalap vagyona	2.737	K	86	f.
Magtáralap „	10.628	„	16	„
Kepealap „	200	„	—	„
Épitési alap „	550	„	—	„
Orgona alap „	359	„	84	„
Vegyes alapok vagyona	350	„	—	„
Összesen	15.565	K	94	f.
Előző évinél több	1.208	K	97	f.
Adósság	9.020	„	—	„
Előző évinél kevesebb	1.070	„	—	„
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	638	„	—	„

III. *Az aranyostordai* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	68.085	K	78	f.
„ kiadás „	58.441	„	90	„
Pénzmaradvány	9.643	K	88	f.
Közalap vagyona	66.948	K	76	f.
Kepealap „	113.990	„	55	„
Magtáralap „	611	„	05	„
Orgona alap „	142	„	66	„
Toronyalap „	880	„	91	„
Vegyes alapok vagyona	9.497	„	01	„
Összesen	201.714	K	82	f.
Előző évinél kevesebb	1.102	K	77	f.
Adósság	7.936	„	37	„
Előző évinél több	1.000	„	15	„
Gabona vagyon	137	Hl.	92	l.
Előző évinél kevesebb	35	Hl.	15	l.
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	3.892	K	57	f.

IV. *A küküllői* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	27.373	K	42	f.
„ kiadás „	24.867	„	15	„
Pénzmaradvány	2.506	K	27	f.

Közalap vagyona	8.165	K	45
Kepealap „	16.160	„	20
Magtáralap „	288	„	56
Épitési alap „	2.639	„	57
Orgona alap „	1.403	„	51
Templom- és toronyalap vagyona	13.167	„	78
Iskola alap vagyona	291	„	98
Vegyes alapok vagyona	31.209	„	03
Összesen ..	73.826	K	08
Előző évinél keveseb	790	K	51
Adósság	20.611	„	01
Előző évinél több	4.762	„	31
Gabona vagyon	110	Hl.	10
Előző évinél több	12	Hl.	66
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	5.742	K	91

V. *A marosi* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén

Összes bevétel volt	99.146	K	13
„ kiadás „	91.367	„	10
Pénzmaradvány ..	7.779	K	03
Közalap vagyona	53.194	K	71
Kepealap „	41.010	„	71
Magtáralap „	799	„	68
Építkezési alap vagyona	9.277	„	49
Iskola alap „	2.188	„	—
Vegyes alapok „	57.266	„	83
Összesen ..	171.516	K	45
Előző évinél több	15.730	K	02
Adósság	63.370	„	62
Előző évinél több	6.699	„	53
Gabona vagyon	290	Hl.	47
Előző évinél kevesebb	81	Hl.	825
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	2.717	K	04

VI. *A székelykeresztúri* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	58.200	K	95
„ kiadás „	46.983	„	88
Pénzmaradvány ..	11.217	K	07
Közalap vagyona	41.458	K	02
Magtáralap „	2.013	„	97
Kepealap „	34.683	„	94
Építkezési alap vagyona	70.536	„	—
Orgona alap „	6.621	„	71

Templom- és toronyalap vagyona	11.984 K 09 f.
Iskola alap vagyona	5.728 „ 10 „
Vegyes alapok „	53.537 „ 08 „
Összesen ..	237.779 K 98 f.
Előző évinél kevesebb	8.552 K 68 f.
Adósság	53.388 „ 28 „
Előző évinél kevesebb	7.362 „ 86 „
Gabona vagyon	779 Hl. 05 l.
Előző évinél kevesebb	273 Hl. 75 l.
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	10.602 K — f.

VII. *Az udvarhelyi* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	28.579 K 86 f.
„ kidás „	25.838 „ 82 „
Pénzmaradvány ..	2.741 K 04 f.
Közalap vagyona	18.191 K 91 f.
Kepealap „	35.207 „ 91 „
Magtáralap „	2.517 „ 97 „
Épitkezési alap vagyona	12 „ 24 „
Orgona alap „	991 „ 03 „
Templom- és toronyalap vagyona	12.930 „ 60 „
Iskola alap vagyona	4.648 „ 62 „
Vegyes alapok „	18.692 „ 18 „
Összesen ..	95.733 K 50 f.
Előző évinél kevesebb	9.285 K 01 f.
Adósság	31.299 „ 70 „
Előző évinél több	3.531 „ 50 „
Gabona vagyon	1.389 Hl. 14 l.
Előző évinél kevesebb	129 Hl. 04 l.
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	4.928 K 79 f.

VIII. *A felsőfehéri* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	36.353 K 84 f.
„ kiadás „	31.030 „ 26 „
Pénzmaradvány ..	5.323 K 58 f.
Közalap vagyona	7.342 K 82 f.
Magtáralap „	2.021 „ 94 „
Kepealap „	3.581 „ 96 „
Épitkezési alap vagyona	725 „ 50 „
Orgona alap „	947 „ 40 „
Templom- és toronyalap vagyona	7.962 „ 01 „
Vegyes alapok vagyona	2.862 „ 32 „
Összesen ..	30.767 K 53 f.

Előző évinél több	4.057 K 99 f.
Adósság	5.146 „ 53 „
Előző évinél több	2.696 „ 53 „
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	1.565 K 60 f.

IX. *A háromszéki* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	103 892 K 24 f.
„ kiadás „	77.968 „ 27 „
Pénzmaradvány	25.923 K 97 f.
Közalap vagyona	40.749 K 34 f.
Kepealap „	3 471 „ 11 „
Magtáralap „	3.828 „ 66 „
Épitkezési alap vagyona	2.446 „ 75 „
Orgona alap „	1.711 „ 66 „
Toronyalap „	931 „ 67 „
Iskola alap „	41 „ 25 „
Vegyes alapok „	311.253 „ 38 „
Összesen	390.357 K 79 f.
Előző évinél több	29.755 K 98 f.
Adósság	6.858 „ 24 „
Előző évinél több	2 698 „ 54 „
Gabona vagyon	1.304 Hl. 38 l.
Előző évinél kevesebb	42 Hl. 48 l.
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	2.898 K 39 f.

X. *A duna-tiszamenti* egyházköri egyházközségekben az 1911. év végén:

Összes bevétel volt	81.299 K 26 f.
„ kiadás „	77.097 „ 40 „
Pénzmaradvány	4.201 K 86 f.
Közalap vagyona	12.767 K 87 f.
Magtáralap „	2.600 „ 87 „
Kepealap „	300 „ — „
Épitkezési alap vagyona	750 „ 73 „
Toronyalap „	172 „ 78 „
Vegyes alapok „	1.707 „ 42 „
Összesen	22.500 K 66 f.
Előző évinél kevesebb	10.455 K 22 f,

ami a történt épitkezésekben és adósság törlesztésekben találja magyarázatát.

Adósság	54.690 K — f.
Előző évinél kevesebb	10.739 „ 49 „
Az évi kegyes adományok és közmunkák értéke	5.148 K 42 f.

A kimutatások szerint az egyházkörökben 1911. év folyamán tett kegyes adományok és közmunkák értéke 38033 K 72 fillért teszen ki, mely összeg 2332 K 58 fillérrel több az előző évinél. Az E. K. Tanács köszönettel vette tudomásul az áldozatkészséget és egyházköri esperes afiai utján kifejezte köszönetét a következő kegyes adományokért:

Aranyostordai körben. A *bágyoni* egyházközségben Debiczky Sándorné 100 kor. értékű urasztali pohárterítő és a nő hivőknek 120 korona értékű urasztali és papszéki terítő adományáért. A *komjátszegi* egyházközségben Gálfi András lelkésznek épületek javítására 30 kor. és a hiveknek harmoniumra tett 214 K 65 fill. adományáért. *Kövendi* egyházközségben az aranyosszéki Takarékpénztárnak templomjavításra tett 50 kor. adományáért. *Szindi* egyházközségben Bors Mihálynak templomkerítés javitásra 300 kor. Király József és Bors Mihálynak papi lakóház javára 600 kor. értékű anyag és dr. Lőrinczy Ákosnak 40 kor. adományáért. *Tordatúri* egyházközségben a hiveknek harmoniumra tett 90 K 90 fill. adományáért. *Toroczkószentgyörgyi* egyházközségben a hiveknek toronyórára tett 623 K 10 fill. adományáért. *Várfalvai* egyházközségben a hiveknek magtáralapra pénz és gabonában tett 207 K 99 fill. adományáért. *Verespataki* egyházközségben Imreh Józsefnek templomi berendezésekre tett 100 K és Raffay Zsigmond lelkésznek alapítványa gyarapítására tett 400 kor. adományáért.

Küküllő körben. A *dicsőszentmártoni* egyházközségben özv. Szabó Ferencnének 200 K értékü urasztali pohárért. A *marosszentbenedeki* egyházközségben Biró Pálnénak 50 K értékű urasztali pohárért, Biró Pál lelkésznek a lelkészlak javára tett 36 K adományáért. Az *ádámosi* egyházközségben dr. Kovácsy Sándornak 100 K alapítványáért. A *magyarsárosi* hiveknek a templomépítésre tett 1657 K adományáért és Inczefi Áronnak orgona alapra 130 K gyűjtéséért.

Marosi körben. *Szentgericei* egyházközségben özv. Farkas Miklósné 40 K értékű urasztali kenyértakaró adományáért. A *nyomáti* egyházközség hiveinek közmunka és pénzben tett 1251 K 33 fill. értékű adományáért. A *székelytompai* egyházközségi célra Nagy Miklós 100 K, Gál Elek lelkész és Török Elek tanító együttes 50 K adományáért. A *nyárádszentmárton-csíkfalvi* egyházközségben a közbirtokosságnak iskolai célra tett 36 K adományáért. *Jobbágyfalván* Fazakas Györgynek templomkapura adott 50 K adományáért. Csongvay Lajos egyházköri felügyelő gondnok afiának az egyházkörben konfir-

mált növendékek részére 33 K értékü kis bibliákért, mely kegyes adomány már 13 év óta gyakoroltatik.

Keresztúri körben. Pipei egyházközségben Bálint Domokos családjának templom céljára tett 300 K adományáért és a távollevő egyháztagoknak templom céljára tett 384 K adományáért. *Bözödi* egyházközségben Szalontai Béláné 30 K értékü urasztali kehely adományáért. *Magyarzsákodi* egyházközségben özv. Palatka Dánielnének 32 K értékü gyászlobogó adományáért. *Korondi* egyházközségben Biró Domokos és nejének 64 K értékü urasztali kehely adományáért. *Szentábrahámi* egyházközségben Lőrinczy Dénes egyházköri felügyelő-gondnok közszükségletekre tett 50 korona adományáért. Csekefalvi egyházközségben Vadász József 200 K alapítványáért. *Fiátfalvi* egyházközségben özv. Fazakas Dénesné 30 K értékü urasztali kancsó s terítő és özv. Tánczos Miklósné 36 K értékű urasztali terítő adományáért. *Nagykadácsi* nőknek 84 K 70 fill. értékü szószék takaró és a *kiskadácsi* nőknek 64 K 90 fill. értékü urvacsorai pohár és kenyértartó adományáért. *Siménfalvi egyházközségben* *Joó* Elek és neje Elekes Julianna templom és toronyépítés céljára tett 2000 kor. igéretadományáért. Felsőbencédi, csehétfalvi, kadácsi, medeséri, kedei, székelyszentmiklósi, pipei, magyarzsákodi, ravai, firtosváraljai, firtosmartonosi, székelyszentmihályi, újszékelyi, székelykeresztúri egyházközségeinkben lakó hiveknek részint közmunkában, részint közadakozásban tanusított buzgó áldozatkészségükért.

Udvarhelyi körben. Az *oklándi* egyházközség javára az Udvarhelymegyei Takarékpénztár 50 K. Pál Ferenc lelkész és nejének templomi felszerelésekre tett 100 K adományáért. A *homorodszentpáli* egyházközségben Szabó Gábor és neje 300 K alapítványáért. A *városfalvi* egyházközségben özv. ifj. Zoltán Sándorné 95 K értékü papi és szószék takaró adományáért. A *lokodi* egyházközségbeli hiveknek a templom építéshez közmunka és pénzben tett 2209 K értékben való hozzájárulásukért.

Felsőfehér körben. Fenninger Henrik brassói lakosnak az *ürmösi* egyházközség javára tett 200 K értékü szószéktakaróért. Antal Miklós és nejének az alsórákosi egyházközség javára tett 30 K adományáért. Dr. Kozma Jenő ügyvédnek a *dalki* egyházközség javára tett 100 K adományáért. Az *Olthévizi* egyházközség javára Lukács Mártonné szül. Barta Zsuzsánna 250 K alapitványáért a hivek buzgóságból tett 651 K értékü közmunkájáért Molnár János és társainak orgona alapra tett 110 K adományáért.

Háromszéki körben. Sepsikőröspataki egyházközség-

ben Bedő Albert 100 K, Imreh József 50 K, Szinte Ferenc 50 K, Szinte Gábor 50 K templom és toronyra tett kegyes adományaiért. Az egyházközség tagjainak építkezéseknél teljesített nagyértékű közmunkáért. A *nagyajtai* egyházközségben özv. Huszár Mihályné 100 K alapítványáért, dr. Ferenczy Gézának orgonára tett 100 K adományáért s e célra közgyűjtésből befolyt 314 K adományáért, brassói egyházközségben az egyházközség javára a városi tanács 200 K és a Brassói Népbank 100 K adományáért.

Duna-Tiszamenti körben. Hódmezővásárhelyi egyházközségben Kovács József egyházköri felügyelő gondnok és neje Czimmermann Anna úrnőnek templomi felszerelésekben tett 960 K értékű adományáért. Gulyás János és nejének 50 K értékű keresztelő kannáért, Boros Áronnak templomra tett 30 K, a híveknek templomra tett 350 K 60 fill., Kiss Bertalannak templomi két márványtáblában tett 180 K értékü adományáért. A *füzesgyarmati* egyházközségben a híveknek toronyépítésre és harangok beszerzésére tett 3363 K 04 fill. kegyes adományáért.

Köszöntő a Berde-serleggel.*

A hálának, kegyeletnek és tiszteletnek magasztos érzelmeivel áldozzunk ma és mindenkor Berde Mózsa emlékének.

Hazafiság, erős fajszeretet, mély vallásos érzés, lankadatlan munkásság, gazdaságos takarékosság, önzetlen áldozatkészség, az erős férfi léleknek a nemes jellemvonásai, összpontosultak nagy jóltevőnkben.

Az óvatos és tetteit mindig előre gondosan megfontoló férfi, midőn sokat hányatott szegény hazánk egén vészfelhők tornyosúltak, bátran és elszántan lépett a küzdők sorába és a rábizott fontos feladatokat hazafias szelleme sugalta határozottsággal teljesítette; szabadságharcunk gyászos elestével pedig hazafi bánattal, de nyugodt megadással viselte annyi derék honfitársával együtt a vértanúság tővis koronáját hosszú várfogsága alatt.

Erős fajszeretetére vall, hogy alkotmányos életünk újra ébredése után kitartó, fáradhatatlan munkával, leküzdve a sok gáncsot és akadályt, visszaszerezte székely véreinek jogtalanúl elkobzott nagy közvagyonát, de egyúttal bölcs előrelátásával biztosította a visszanyert vagyon jövedelmeinek állandóan a székely nép boldogítására és művelődésére fordítását.

Már ifjú korában törekedett egyházának szolgálatot tenni az egyházunk életében századok óta vezérszerepet vívő család nemes szívű fiának, a szigort szeretettel enyhítő módszerével, a szó valódi értelmében való nevelésével. Hogy e törekvését mily szép siker koronázta, fényesen igazolja a mi szeretetünkkel körülvett, évtizedeken át főgondnokunknak, ez idő szerént tiszteletbeli

* Elmondotta 1912. okt. 27-én a Berde-ebéden Gyöngyössy Béla.

főgondnokunknak egyházunk erkölcsi és anyagi felvirágoztatására egy szép hosszú életen át igaz unitárius szellemmel, rátermett tehetséggel és erős igazságszeretettel kifejtett buzgó és eredményes működése, valamint az a meghitt, benső barátság, mely az egykori tanítvány és tanító között nagy jóltevőnk utolsó órájáig fennállott.

Mély vallásos érzésétől sarkalva egész életének csaknem minden óráját, vasszorgalommal párosúlt munkaerejének összeségét szeretett egyházának előhaladására, vagyoni gyarapítására és a közművelődés fejlesztésére szentelte. Ki nem gyönyörködhetett az édes gyermeknek kisded játékaiban, fejlődésében, előmenetelében, ki nem élvezhette az édes gyermeknek apjához vonzódó tiszta szeretetét, önmegtagadással gyűjtött nagy vagyonával, önzetlen áldozatkészségével, nemzedékeket követő nemzedékek gyermekeinek lett gondozó édes atyja.

Adja a mi egy igaz Istenünk, hogy az önzetlen áldozatkészség gyümölcseit élvező, annak jótéteményeiben részesülő nemzedékek a hálaérzés mellett nagy jóltevőnk nemes példaadását követve, legyenek hazánknak és egyházunknak mindenha munkaszerető, áldozatkész és vallásos hű fiai.

Mi pedig az emlékezetnek soha ki nem alvó világánál hajtsuk meg az örök és őszinte mély hálának, kegyeletnek zászlaját nagy jóltevőnk emléke előtt.

Berde Mózsa emléke legyen most és mindörökké áldott!

A vallásos eszmék és a teológiai tudomány fejlődésének főmozzanatai a XIX. század első felében.

Irta: V. B.

Theobald Ziegler jeles müve* több érdekes fejezetében figyelemmel kiséri a vallási mozgalmakat is s különösen a német protestántizmus történetéből emeli ki azokat az eseményeket, melyek a XIX. század szellemének kialakúlásában, tehát nemcsak az egyházi, hanem az egész társadalmi életben is, általános kulturhistóriai fontossággal bírnak.

A vallásos eszmék forrongása a XIX. században négy névhez van kötve. Ez a négy férfiu: Schleiermacher, Hegel, Strauss, Feuerbach.

Schleiermacher, a teológia terén a subjektivitizmus kezdeményezője s tanainak végső következményei főleg Feuerbach koncepciójában jutottak teljes kifejezésre. Szerinte a vallásban ép úgy, mint az erkölcsben az individualitásnak kell érvényt szerezni. A végtelennel, az abszolutummal szemben meg van bennünk az abszoluttól való függés érzete s ez az, ami a vallás alapja. A vallásos belsőség lép ezen tanban előtérbe, melynek társa az ideálizmus az erkölcstanban is. Ez utóbbi téren főleg az által emelkedett kortársai fölé, hogy a függést és a szabadságot, Spinoza és Fichte ezen két ellentétes gondolatát sikerült többé-kevésbé kiegyenlíteni azon okoskodásával, hogy a függés mellett is minden embernek, mint az egész emberiség sajátos képviselőjének, jogában van magát a maga módja szerint megvalósítani.

Másképen fog a vallás problémájának megoldásához Hegel. Elismeri a vallás nagy értékét s ezt müveiben is állandóan hírdeti. A vallás nála a filozófia és művészet mellett az abszolut szellem legmagasztosabb megnyilvánú-

* Die geistigen und socialen Strömungen Deutschlands im XIX. Jahrhundert.

lásának tekintendő. Az a terület ez, melyen a világ összes talányai megfejtésüket nyerik, ahol a mélyebbre hatoló gondolkodás által támasztott összes ellentmondások megoldhatók; az örök igazság és végtelen nyugalom birodalma s ezért minden nép méltó büszkeséggel és féltékenységgel őrzi a maga vallását.

Különösen hangsulyozza, hogy az értelmes gondolkodásnak a vallási és teológiai téren is érvényesűlnie kell, mert a vallás is az isteni szellem szülötte s mint ilyen a szellemiség bélyegét viseli magát. Ezen az alapon igyekezett Hegel a hitet és a tudást kibékíteni. Az volt meggyőződése, hogy a vallás tanai csak a filozófia szárnyain emelkedhetnek tiszta magaslatra s épen ezért ő filozófiai kutatás tárgyává tette a főbb dogmákat, többek közt a szentháromság tanát is. Minthogy azonban az Isten személyéről nem tudott biztos, csak ingadozó felvilágosítást adni és mert a halhatatlanság tanát is elmellőzte, azért vállalkozásának ez a része nem igen kedvezett azon feltevésnek, hogy az ész és vallás közti harmonia immár teljesen megvolna.

Hogy ez mennyire nem sikerült neki, arra mintegy feleletet adott Straussnak Jézus életéről szóló munkája. Strauss ezen művében teljesen emberi, természetes alapokon igyekszik a Jézus személyiségéhez hozzáférkőzni. Érdekes lesz ezen rációnális magyarázat némely részét bemutatni.

Strauss ezen művének főérdeme az, hogy külön választja a történeti Jézust a mythikustól. A Jézus életére vonatkozó adatokat kritikai szemmel vizsgálva, arra a meggyőződésre jutott, hogy csak kevés az olyan adat, melyek a történeti hitelesség bélyegét magukon hordják. Ami ezen kivül róla fennmaradt, az a korszellem fantáziájának csodás szüleménye, amit azonban elvetnünk nem szabad. Hogy a hagyomány ezen mythikus része is menynyire értékes s milyen szerves kiegészítése a Jézusról szóló tannak, azt mindenki beláthatja, aki Jézusban nemcsak *történeti* személyt, hanem egy, a korszellemből kinőtt ideális alakot is felismer. Ezért szerinte a *csodatevő* Jézus megértésének kulcsa abban áll, hogy őt ne egy egyénnek, hanem egy reális, élettől duzzadó ideának, eszmének tekintsük. Egy egyénben, egy istenemberben nem férnek össze azok a tulajdonságok, melyeket az egyház Jézusnak tulajdonított; csak az «*egész*» ideája érteti meg velünk a Krisztust. Az egész emberiség ideája az, ami az isteni és emberi természetet magában egyesítheti; ez az idea szülötte látható anyának és láthatatlan atyának: a természetnek és szellemnek s amennyiben a történelem folyamán a szellem mindinkább hatalmába keríti a ter-

mészetet, a látható anya: a természet, idővel a szellem tevékenységének tehetetlen anyagává válik. Csak az egyetemesnek ez az ideája bűnnélküli, mert a bűn csak az egyeshez ragad, a fajban és annak történetében azonban nem található; csak az idea támad fel és megy a menyországba, amennyiben szellemiségének növekedése, mindinkább háttérbe szorítja természeti voltát s minthogy egyéniségének megszűntével végessége is megszűnik, mint világszellem egyesűl az abszolutummal. Igy Jézus természetfeletti születése, csodái, feltámadása és mennybemenetele örök igazságok, ámbár mint történeti tényekhez kétség fér hozzájuk, mert azok a tudósítások, amiket a kereszténység alapítói Jézusról adtak, a hit szülöttei, mytosok, szent mondák az őskeresztény ideának történelmi mezbe öltöztetett alakjai, a nemtudatosan alkotó fantáziának és a hívők lelki világának szülöttei.

Még el sem hallgattak a támadások, melyek Strauss munkája ellen zúdultak, midőn alig hat évvel reá (1841-ben) megjelent Feuerbachnak «A kereszténység lényegéről» szóló műve, mely az előbbinél még radikálisabb volt, mert hisz szerzője nem is teológus, hanem filozófus.

Ő is a hit és tudás problémájából indúl ki s bámulattal tapasztalja, hogy a vallás mennyire ellentétben áll a tudományos, politikai és szociális élet minden áramlatával. Ennek okát abban látta, hogy elődei a vallásos élet igazi bázisát nem találták meg. Hegel nem hatolt a vallás mélyére; nála helyesebb úton jár Schleiermacher, aki a vallásos élet lényegét a szubjektiv érzés szülöttének tekintette ugyan, de ezen felfogásának végső konzekvenciáit levonni nem merte. Ezt cselekszi meg Feuerbach nagy merészséggel. Miután rájut arra, hogy a vallás tisztán anthropologiai (lélektani, szellemtani) termék, ezen az alapon igyekszik a vallás összes problémáit megoldani. Szerinte az istenség lényege is emberi; *Isten nem egyéb, mint a mi lényünk legjavának projekciója*, az ember ideálja, kvinteszenciája, legmagasabb érzéseinek és gondolataink sinthetikus egysége s így objektive semmi. Nem isten teremtette az embert, hanem fordítva. Ezen antropomorfisztikus felfogás, mint láthatjuk, teljes illuziónizmusra vezet a vallási élet terén.

Van Feuerbach teológiájának még egy más ethikai oldala is. Ennek lényege a következő. A vallás lényege az ember boldogság utáni törekvésén alapúl. Az egyes törekvései azonban találkoznak mások törekvéseivel s a kettő sokszor ellentétbe kerül. Hogy ez az ellentét elsimúljon, azért Feuerbach az altruizmus erkölcstanának alapjára helyezkedik s így már pedzi az alapgondolatot, mely körül egy u. n. szociális erkölcstan problémái sorakozhatnak.

Érdekes lesz rámutatnunk arra, hogy ugyanazon időben, mikor a protestáns teológia fokozatosan a legszélsőbb szubjektivizmus és rációnálizmus felé halad, a katolikus teológiai irodalom épen fordítva teszi meg az útat, mely végső eredményében a liberális nemzeti katholicizmus megteremtésének gondolatával kezdődik, azonban — sajnos — az ultramontánizmus ortodoksziájával végződik. A német nemzeti vagyis «keresztény katolicizmus» egyik legfáradhatatlanabb bajnoka volt a konstanci Wessenberg. Róma befolyása azonban dezavuálta még a porosz kormány előtt is a kiváló férfiut, akinek végtére a kormány pressziójára nyugalomba kellett mennie.

A teológiai irodalom azon irányának, mely hatalmas tudományos apparátussal szállott szembe a lábrakapott protestáns rációnálizmussal, egyik vezérférfia *Hermes* professzor volt. A hittudomány problémájának megfejtését ő is ott kezdte — s ez igen érdekes tünemény — ahol híres protestáns kortársai, t. i. a hit és tudás kibékitésén. Descartes befolyása alatt állva a skepsisen kezdte, de csak azért, hogy a kétkedés fölé emelkedve, Kant és Fichte hatása alatt álló ismeretelméletével megvesse egy keresztény katolikus teológia alapjait. Tanai gyorsan terjedtek s egész iskolája támadt (a hermesianusok). A pápa előtt azonban különösnek tünt föl — és méltán — egy teológiai irányzat, mely a kételyből indul ki s a hitet az észtől látszott függővé tenni s azért 1835-ben eltiltotta a Hermes-féle teológia tanítását. A porosz kormány semmit sem tett a már nagy számra szaporodott liberális papság védelmére s így Róma hatalma az egész vonalon érvényesült.

A katolikus teológia retrográd fejlődésének másik érdekes alakja *Mőhler,* aki Hermessel ellentétben egész nagy tudományos készűltségét Róma hatalmi törekvéseinek szolgálatba állította, ahelyett, hogy tovább munkált volna egy tisztább katholicizmus megteremtésén. Sikra száll a coelibatuss mellett, amit egy tudós hatolikus birálója is szemére vet és nagy merészségnek nevez. «Symbolik» című művében pedig szembeállítja a katolicizmust a protestantizmussal, természetesen az utóbbi hátrányára. E mű ellen szállott síkra *Baur,* a tübingeni protestáns teológiai iskola feje s kimutatta, hogy a Mőhler által annyira lenézett protestantizmus sokkal szilárdabb alapokra épűlt, mint a katolicizmus. A «Symbolik» ismét felfrissítette azt a konfesszionális ellentétet, mely többé-kevésbé szunyadóban volt s lehet mondani, hogy Mőhlernek épen ezen műve egy új polemikus korszaknak kiindúló pontja volt Németországban, melynek következtében az ellentétek által támasztott űr folyton növekedik a mai napig.

A sorozatot azonban nem Möhler, hanem a müncheni Döllinger zárja be, aki a német ultramontanizmus egyik legekszponáltabb tipusa, mint Heine megjegyezte:

Von den dunklen Männern allen
Wohl die dunkelste Person.

S még ez az ember sem tetszett Rómának, mert ellensége volt annak, hogy a jezsuitákat ismét befogadják Németországba. E miatt lassankint Döllinger is mindinkább elszakadt a növekedő ultramontán áramlattól.

Azaz eljárás, melyet a római egyház ezen kiváló német munkásaival szemben tanúsított, vetette meg alapját a német katholicizmus lassu, de állandó gyengülésének.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Kriza levelei Toldy Ferenchez. Alig olvastuk el a *Vadrózsák* második kiadásának (megj. 1911.) függelékéül kinyomtatott és addig ismeretlen leveleit Krizának, újabban megint kilencet publikál Hellebrant Árpád az Akadémiai Értesítő ez évi októberi füzetében. Azokból híres népdal- és népmesegyűjteményének sorsáról értesültünk; ezek az unitárius íróknak Toldy Ferenc irodalomtörténeti könyveibe jutásáról számolnak be. Mindkét levélcsomó nagyban hozzájárul Kriza szellemének helyes ismeréséhez.

A Toldyhoz küldött levelek nem nyilvánosság számára készültek. Egyházának sorsáért aggódva szorgoskodó szerény munkás értesítette általuk irodalomtörténetírásunk alapvetőjét az unitáriusok multjáról. Toldy hálás lehetett érettük, mert Kriza 1854. jún. 17-én kisleánya temetését követő napon így ír: „A tisztelt kegyed oly szives biztatásait nem tudom eléggé köszönni, — édes hazánk egyik leghatásosabb férfiától jőnnek azok s akkor nem lehet, hogy reám, a csekélyek egyikére is hatással ne legyenek". Máshol pedig: „amikor rapportban lehetek az irodalom embereivel, úgy esik nekem, mintha magasztos delejes álom lepne meg s feledném nehány szempillanatig a hideg való sanyarú érintéseit".

Akkor kezdődött alább ismertetendő levelezgetésük, amikor Toldy, mint a magyar irodalomtörténetnek a bpesti egyetemen magántanára, 1851-ben hozzálátott írott emlékeink gyűjtéséhez s ezek alapján szellemi életünk történetének megírásához. Első leveleiket nem ismerjük, aminthogy elkallódtak Toldynak Krizához küldött összes írásai is. 1853. jan. 4-ről való a legrégibb Kriza-levél s 1868. okt. 13-ról az utolsó. Küldőjük a közben eltelt 15 év alatt csodálatos buzgósággal értesíti Toldyt minden irodalmi ujságról. Úgy látszik, a szombatos költészetről kezdődött eszmecseréjük Krizának az Új Magyar Múzeum 1851—52. évfolyamában megjelent költeménye alapján. Az első ismert levélben — mely tehát már folytatás — Bogáthi Farkas és Tordai

János zsoltárfordításairól van szó. A második adatokat nyujt Bogáthi életrajzához s megemlíti a Preusz és Heltai-féle zsoltárokat, valamint Garai barátnak — azóta elveszett — 1532-ki könyörgéses könyvét. A harmadikban eddigi tudósításait egészíti ki. A negyedikben arról értesíti, hogy Cserey Mihály jegyzőkönyvét, valamint Linczegh János krónikáját használatra elküldötte. Az ötödik Borsos Tamás házi naplójáról és Ádám János siralmas énekeiről emlékezik. A 6—9 levelek jórészt udvariasságból írattak.

„Ha mi érdekes régi könyvet fogok találni nálunk — írja összefoglalólag, — azt Tisztelt Kegyeddel közleni hazafiui szent kötelességemnek tartandom. Csak egyért esdek, újra meg újra esdek a Tek. urnak, hogy semmiképen el ne áruljon egy léleknek is és ha például Tordai János vagy Bogáthi Miklós Zsoltáros könyveiről említést tenne, csak olyformán tegye, mintha csak az én tudósításom után tenné, vagy mintha valaki Kolozsváron átutazván, általam figyelmeztetve volt ezen könyvekre. A multkori szombatos könyvrőli közlemény (— amellyel levelezgetésük kezdődött -) sem volt legkevésbbé is szándékomban, hogy az én nevemben jusson nyilványra. A nyilvános fellépésektől csaknem legyőzhetetlen irtózásom van. Sokféle hivatali elfoglaltatásaim özönében nem tudok valami olyast előhozni, amivel némi önérzettel tudnék sikra szállani. Így mint csöndesen dolgozó napszámos örömest teszem, amit tehetek". Félt Kriza attól, hogy tanártársai elitélnék őt azért, amiért unikum könyveket minden különösebb biztosíték, sőt egyáltalában az egyházi főhatóság tudta és engedélye nélkül kölcsön adott. „Consistorainknak, tanártársaimnak nem mertem megemlíteni — írja, mert rosszul értett tekintetekből ellenezték volna léptemet. Én örvendek azon, hogy a tekintetes úr elég szives volt bennem bizalmát helyezni, — és én legalább fövenyszemecskékkel járulhatok a magyar irodalom büszke történelem épületéhez, mely tisztelt Kegyednek művész kezei között emeli fejét".

Épen az a fontos, hogy a kolozsvári unitárius kollégiumnak unikum példányait küldözgette Kriza Toldyhoz, hol lemásolás végett, hol pedig azért, hogy helyezze el azokat az Akadémia gyűjteményébe. Ma — más viszonyok között! - nem tudjuk helyeselni Kriza eljárását, de megértjük azt, aminthogy megértette Toldy is és tőle telhetőleg igyekezett honorálni e nagy felelősséggel járó áldozatkészséget. Bogáthinak és Tordainak zsoltárfordításait pontosan visszaszármaztatta, bár úgy látom, hogy ez utóbbit egyáltalán nem méltatta figyelemre s az előbbiről is csak futólag vett tudomást. A frater Garai prédikátor

által 1532-ben készített könyörgéses könyv, — melyről Kriza ezt írta: „Küldöm lopvást 2—3 hétre“ — tudtommal elveszett. Cserey, Linczegh, Borsos és Ádám munkái az Akadémia tulajdonába mentek át s ma is ott találhatók.*

Dr. Nógrády László: A gyermek és a játék. A Magyar Gyermektanulmányi Társaság, mely néhány évvel ezelőtt alakult meg, működése kezdetén kizárólag elméleti kérdésekkel foglalkozott. A gyakorlati térre való lépését azzal kezdte meg, hogy megalapította a pedagógiai osztályt, mely az elemi és középiskolákat érdeklő gyakorlati kérdéseket tette — többnyire nyilvános értekezleteken tanulmánytárgyává. A Társaság nem régen megindított füzetes vállalata, a Gyermektanúlmányi Múzeum megalakítása és kiadványai mind egy-egy fontos, gyakorlati értékű lépést jelent a Társaság történetében. De céljában és hatásában a legjelentősebb lépést akkor tette meg a Gy. T, mikor megindította a Gyermektanúlmányi Könyvtárat. Ezzel nemcsak a hivatott pedagógusoknak, de minden művelt embernek érdekét akarja és fogja is szolgálni a Társaság. A Gyermektanúlmányi Könyvtárt dr. Nógrády László szerkeszti s ő a szerzője az első kiadványnak is, mely „A gyermek és a játék“ cím alatt jelent meg s mely gyermektanúlmányi alapon fejtegeti a gyermekjáték sokat vitatott kérdését.

A bevezető részben vázolja a szerző a játékról szóló elméleteket, melyek mind hipothezisszerűek, mert a gyermektanúlmányi szempontot nem vették figyelembe. A M. Gy. T.-ban a játék problémája legelőször akkor vetődött fel, mikor a gyermek érdeklődésének adatait kezdte a Társaság kutatni kérdései alapján. Legutóbb 1911-ben indított gyűjtést a Társaság s az adatgyűjtők két kérdést tettek fel a gyermekeknek: 1. Miféle játékot szoktatok játszani? 2. Ezek közűl melyiket szeretitek jobban játszani? E kérdésre körülbelül hatezer adat érkezett be s ezen adatok feldolgozása képezi tárgyát dr. Nógrády munkájának. — A második fejezet az esztétikai játékelmélettel foglalkozik. A pedagógusok legnagyobb része ez ideig minőségök szerint osztályozta a játékokat. Nógrády felosztása azon alapúl, hogy 1. mit szeret játszani a gyermek? 2. miért? Tanúlmánya eredményét táblázatokban foglalja össze. Az első három táblázat a játékfajokra vonat-

* Hellebrant külön nyomatot is készített publikációjáról. Ára 1 korona. Kapható a M. T. Akadémiánál.

kozik, a negyedik ezek százalékszerű összegezése. A következő táblázatok kor szerint adják a játék variációit és motivációit. Az adatokból az tűnik ki, hogy a 3—4—6 éves gyermek a „legszegényebben", a 8—14 éves a legtöbbféleképen okolja meg a játékát. A megokoló adatokat külön csoportosítja Nógrády s megállapítja, hogy a gyermekben a játék tevékenységgel kapcsolatban érzelmi hangulat van, de viszont nyilt kérdés marad, vajjon ez az érzelem mint játékra indító vagy mint a játékkal járó hangulatmotivum jelentkezik-e. — Itt azt jegyzem meg, hogy éppen a gyakorlati pedagógia szempontjából ezt a kérdést megfejtetlenül nem kellett volna hagyni. Egyébként Nógrády adatai alapján bebizonyítja, hogy a gyermekben nem az érzelem a fő motiváló erő, hanem az *ösztönei ők*, melyek fizikai fejlődését elősegítik. — A III. fejezetben vita tárgyává teszi Nógrády *Spencer* nézetét, mely szerint a játékban az *erőfölösleg* jut kifejezésre s cáfolja *Lazarust* is, ki az *üdülés* elméletét hirdeti. *Lamarck* és *Groos* elméleteinek ismertetése és cáfolása után a gyermektanúlmányi adatok alapján azt állapítja meg Nógrády, hogy a játék nem esztétikai, hanem biologiai jelenség a gyermek életében. A gyermek ugyanis főleg azon játékfajokat kedveli, melyek fizikai tevékenységével kapcsolatosak. A IV. fejezetben, melynek címe „A gyermek fejlődése és a játék" — a játék két korát ismerteti meg a szerző: első a csecsemőkor vagy artikulátlan játék kora, másik az artikulált játékkor. Ugyanezen fejezetben ismerteti a játéktipusokat s a játék motivumait a fejlődés különböző fokozatain. Szerinte a játék motivumai háromféle ösztönből fakadnak és pedig: fizikai, érzelmi és értelmi ösztönből. Az érzelmi ösztön, mint kisérő motivum, leginkább a 8—15 éves korban jelentkezik; az értelmi ösztön már a hat éves korban kezd jelentkezni s erősebb a fiúgyermekben, mint a leányokban. De mind az érzelmi, mind az értelmi ösztönnél erősebben jelentkezik a fizikai ösztön. Nógrády szerint legszinesebb a játék élvezetének öröme a 8—14 éves gyermekben s ennek oka szerinte az, hogy a 8—14 éves kor a gyermek fejlődésében biológiai tekintetben a legkritikusabb idő. Jellemző, hogy a gyermek a tornát még e korban sem szereti úgy, mint a játékot. A tornával ugyanis kitalált, mesterséges izommozgást végeztetnek a gyermekkel s ez fárasztja őt. A következő fejezet szerint az *ösztönt* kell a játék főtényezőjének tartani. Ez pedig — kissé eltérőleg a fenti felosztástól — mint fizikai, utánzó s értelmi ösztön jelentkezik. Érdekesen fejtegeti a szuggesztiót s arra az eredményre jut, hogy a gyermeknek szuggerált állapotában *nincs illuziója*, hanem mindég a *valóság érzése* van benne és hogy

a gyermek csalódása mindég teljes s ezen csalódásból származik az a teljes öröm, mely minden játéktevékenységét jellemzi. „A játék kritikája“ című fejezetben nagyon érdekesen ír Nógrády a játék s a civilizáció viszonyáról, a gyermekirodalomról s azon igényekről, melyeket a gyermekeknek szánt képes könyvekkel szemben támaszthatunk.

A könyv második része — A játék pedagógiája — szintén értékes fejezetekben bővelkedik. Érdekes adatokat s megfigyeléseket találunk benne a játéknak az érzelmi, értelmi és művészi neveléssel való összefüggéséről, a mese értékéről, a bábúról stb. Minket a könyv második részéből főleg „A játék értéke a nevelésben“ című fejezet érdekel. Történeti visszapillantásban mutatja ki, hogy már a régi művelt népek is felismerték a játék szerepét és ismerteti Fröbel rendszerét, melynél fogva a játék tényezőjévé lett a gyermeknevelésnek. Nagyon érdekel bennünket, gyakorlati pedagógusokat az a fejezet is, mely az értelmi nevelésnek a játékkal való összefüggését tárgyalja. Itt természetesen pozitiv etedményhez nem tud a szerző jutni. „Felhasználhatjuk — mondja Nógrády — a gyermek intelligenciája nevelésére a gyermek utánzó hajlamát, melyet különböző játéktevékenységében tapasztalhatunk“. Szóval, a játék *tanulságait* felhasználhatjuk értelme fejlesztésére. Példát hoz fel a szerző arra, hogy a földrajz, természetrajz egy-egy területét hogyan lehet belekapcsolni a játéktevékenységbe. Sok példát nem ír le, mert szerinte a nevelő ügyességétől függ, hogy „azt, a mi játék, meghagyva játéknak, mégis hasznos ismeretek kapcsolójává tegye“.

E kérdésnek bővebb kifejtése nem volt feladata Nógrádynak, de az iskola szempontjából nagyon lényeges, hogy minél pontosabban megállapíttassanak azok a módozatok, melyekkel a játékot eszközévé lehet tenni az értelmi nevelésnek, a karakterképzésnek, persze úgy, hogy a játék mégse öltsön mesterséges szinezetet.

Nógrády könyvében a játék történeti fejlődését s a gyermektanúlmányi szempontból való eredeti megvilágítását kapjuk; hogy az általa megállapított igazságoknak — mert megbizonyított állításait ilyenekül kell elfogadnunk — a gyakorlati nevelésben való használhatósága is tanúlmánytárgyává tétessék, azt tekintsük a M. Gy. Társaság legközelebbi feladatának.

Nagyon fontos a „magyar“ pedagógiára nézve a „Nemzeti szempont és a játék“ című fejezet is. A játék ugyan internacionális eszköze a gyermektársadalomnak, mégis azt látjuk, hogy a gyermekjátékban is megnyilvánulhat a „nemzeti“ jelleg. Nagyon jogosan követeli tehát Nógrády, hogy „tanítsuk meg játszani az ifjúságot, de fejlesszünk ki

egy oly játékot, melyre azt mondhatjuk: ez a mienk egészen, ezt a magyar játékvágy teremtette". Ilyen ősmagyar játékúl ismeri el Nógrády a labdajátékot.

„Magyart a magyarnak!" — mondja klasszikus írónk Gárdonyi Géza. Nógrády „magyar" játékot követel, mi pedig „magyar" pedagógiáért sóvárgunk, olyanért, mely figyelembe véve ugyan idegen nemzetek által kipróbált módszereket, mégis egyéni uton tud haladni, a nemzeti talajból tud sarjadzani.

A Magyar Gyermektanúlmányi Társaság eddigi működése jogosan keltheti fel bennünk azt a hitet, hogy „önállóak" is tudunk lenni. Az alig néhány évvel ezelőtt megalakult Társaságról a külföldiek ma a legnagyobb respektussal beszélnek. A brüsszeli „Faculté internationale de Pédologie" kifejezetten Nagy Lászlónak, a M. Gy. T. megalapítójának tervezete szerint alakult meg. A párisi „Société libre pour l'etude psichologique" igazgatója őszinte elragadtatással beszél a Magyar Gyermektanúlmányi Múzeumról.

Dr. *Nógrády* László alapos, új utakon haladó, nagy szeretettel megírt könyve biztató megnyilatkozása nemcsak a M. Gy. T. életképességének, hanem a magyar nemzeti pedagógia hajnalának is.

(Páris, 1912. nov.)

Dr. Kemény Gábor.

„Unitárius Szószék". Az unitárius lelkészkör kiadásában megjelenő „Unitárius Szószék" VII-ik évfolyama is megfutotta már a maga pályáját. Ez utóbbi kötetben a szerkesztők tisztán csak keresztelési, konfirmációi, esketési és urvacsorai beszédeket közöltek. Megjelent benne: keresztelési 13, konfirmációi 4, esketési 14, ünnepi és alkalmi úrvacsorai beszéd 33. Ez a rövid kimutatás tüköre annak a lelkes munkának, amelyet lelkészeink az igehirdetés ez ágában kifejtenek. És az így nyert kép általában elég szép és rokonszenves. Nagyon szép már magában véve minden olyan alkalom, amikor a lelkész kereszteléseknél és esketéseknél a családi, a konfirmációnál és úrvacsora osztásnál a társadalmi és keresztényi erényeknek lehet a szószólója és terjesztője. Lelkészeink a kinálkozó alkalmat fel is használták. Általában elismerésre méltó munkát végeztek, amidőn dolgozataikat nem csak megírták, hanem azoknak kiadásáért áldozatot is hoztak. Ez által elősegítették azt, hogy eszméiket egymással kicseréljék; a munkában egymást támo-

gassák s gondolataikat a szétszórtan lakó hívek között is terjeszszék. Ez azonban nem azt teszi, hogy e célt elértük. Sőt még nagyon sok a tenni valónk. Azért a jövő érdekében néhány általános megjegyzés elől sem zárkózhatunk el.

Az U. Sz. úgy volt tervezve, hogy abban a lehetőleg minden lelkész dolgozatával koronként találkozzunk. Pedig úgy tetszik, mintha ugyanazon nevek ismétlődnének s a Szószék nem az egész lelkészkar lelkéből táplálkoznék. Nem képzelünk papot, aki évenként néhány dolgozatot ne készítene. Egy-egynek a közlése azért is kivánatos, hogy koronként mindenki tegyen bizonyságot a lelkében forrongó gondolatokról, amelyeknek összege mutatná egyházunk szellemi irányzatát.

A kezünk alatt levő kötet dolgozatai közt lapozgatva, bizonyos szellemi bágyadtságot és kimerültséget tapasztalunk. Igaz, hogy az itt megadott tárgyak és alkalmak nem kivánnak teljes szárnyalást; de mégis nélkülözzük az erőnek azt a lüktetését, a szellemnek azt az emelkedettségét, mely az evangéliumi kovászt az életbe átvinni van hivatva. Ide nem elég csak a bibliának az ismerete. A lelkésznek a biblia mellett a körülötte folyó életet is kell tanulmányoznia. Az élet időnként újabb eszméket és gondolatokat, újabb áramlatokat és irányzatokat vet fölszínre. Ezek elől sem zárkózhatunk el. Ezeket is be kell vinnünk templomainkba és szószékeinkre. Nem azért, hogy mindent, ami új, kritika nélkül elfogadjunk, hanem azért, hogy a konkolyt a tiszta búzától elválasszuk. Igaz, hogy a lelkész első sorban a kereszténység szószólója; de a helyesen értelmezett kereszténység soha sem zárkózott el a különböző korok helyes irányú törekvéseitől s az emberiség javára szolgáló mozgalmaktól. Hiszen csak a mi szemeink láttára a kereszténység egészen új irányzatot vett, amidőn a dogmák és tantételek ápolása és fejlesztése helyett diadalra juttatta a tett és cselekedet kereszténységét, mely a szociális szeretetből táplálkozik. Igy egészíti ki az élet és biblia egyik a másikat s azért kell a lelkipásztornak mind a két forrásból meríteni, hogy híveit az „örök élet" beszédével táplálhassa.

Sok panasz hangzik el napjainkban a szószék hatástalansága miatt. Kisértsük meg még több életet, több lendületet, több elevenséget és több lelket vinni be szószékeinkre s hisszük, hogy a jó lelkek meg fogják érteni a lélek beszédeit s az elhintett mag teremteni fog, némely 60, némely pedig 100 annyit".

Ujítás a porosz iskolák tornatanításában vagy a tízperces tornázásról. Írta László Gyula tornatanár. A kolozsvári tanári körben tartott felolvasás, mely a Budapesti Orvosi Ujság különlenyomataként is megjelent. Az ú. n. 10 perces tornázást délelőtt a harmadik vagy negyedik óra között behozták már pár évvel ezelőtt a porosz iskolákba, majd a japán középiskolákba is. Nagynevű orvosok és pedagógusok nyilatkoztak mellette. Most értesülünk, hogy a 2 perces tornázást elrendelte a főváros is iskoláiban. Ezt a kérdést ismerteti a megfelelő irodalom felhasználásával a szorgalmas szerző. Értekezését a középiskolai tanáregyesület nyári közgyűlésén Budapesten is előadta s a közgyűlés a kérdés tárgyalását a tanári körökhöz utalta.

Ugyancsak a szerzőtől jelent meg szintén a Budapesti Orvosi Ujság különlenyomataként *Van-e a testgyakorlásnak üdítő hatása s mikor tornáztassunk.* Szintén a kolozsvári tanári körben tartott előadás. Az első kérdésre igennel válaszol s a második kérdésre az a véleménye, hogy a tornaórákat az elméleti órák közé kell helyezni, mert a tornaóra „a tanulók appercepcióját a rákövetkező elméleti órák részére nagy mértékben fokozza". Szerző felfogása az, hogy a torna alatt az idegrendszer pihen s az agy a szellemi munkára felüdűl. Anélkül, hogy e kérdésben a szerzővel vitába akarnánk bocsátkozni, felhívjuk figyelmét a kisérleti pedagógia azon eredményeire, melyek a fáradság mérések körében már megállapíttattak s melyek következménye az az általánosan elfogadott tétel, hogy a testi munka épen úgy fárasztja az idegrendszert, mint a szellemi, sőt gyakran nagyobb szellemi fáradságot idéz elő, mint az ugyanannyi ideig tartó szellemi munka. Kraepelinnek és iskolájának ez a megállapítása ellenkezik ugyan az eddigi általános felfogással; pedig kétségtelenül bizonyos, hogy a testi erőfeszítés a fáradságot csak fokozhatja. Griesbach kisérletei is arra az eredményre vezettek, hogy a tornaóra nemhogy üdülést eredményezne, hanem meglehetős fáradságot okoz. S ha a mérsékelt testmozgásoknak mégis van a tapasztalat szerint üdítő hatásuk, ezt onnan magyarázzák, hogy ezek a lélekzést és vérforgást élénkítik s a fáradságot okozó anyagok eltávozását siettetik. Tehát jó hatást csak indirekte várnak a tornázástól.

Ösvény. A Luther-társaság folyóirata. Szerkeszti Kovács Sándor, teol. akad. tanár. Megjelenik Budapesten, Hornyánszkynál évente négyszer: március, június, szeptember és december hóban. Ára egész évre 4 K. Egy szám ára 1 K.

Ez az új folyóirat azokhoz szól, akik a földön Isten országát keresik s ennek az útját akarják egyengetni; elő akarja készíteni a lelkeket a Krisztus szelleme befogadására. Ezért kerűli a népies és szigorúan tudományos közleményeket, énekeket, elbeszéléseket, bibliai írásmagyarázatokat ad; modern kérdéseket a biblia megvilágításában tárgyal, az egyház multjából történelmi kérdéseket élvezetes feldolgozásban közöl; külföldi vallásos mozgalmakat ismertet s a hazai egyházi élet jelenségeit elvi szempontból birálja. Az első fűzet tartalma: Kozma Andortól Erős vár (Luther után), Veress Józseftől Isten országa mibennünk, Osztroluczky Miklóstól Elnöki beszéd, dr. Masznyik Endrétől Luther és a zsinat, Kapi Bélától A könyvek jelentősége, Kovács Sándortól Rimay János, Farkas Mihálynétól Falusi lakodalom, hivatalos mellékleten Mayer Endrétől Ki volt Jézus?

Felhívjuk lelkészeink figyelmét erre az új folyóiratra, mely első számából következtetve tervszerű munkával indul kitűzött célja felé.

KÜLÖNFÉLÉK.

Az 1912. évi főtanácson elintézett ügyek. Az E. Főtanács két és fél napon tartott ülésén a szép számban megjelent egyházi és világi egyházi tanácsosok élénk érdeklődése mellett tárgyalta le az Egyház előmenetelét szolgáló ügyeket. Örvendetesen vétettek tudomásul a kegyes alapitványok: Ferencz Józse püspök és neje, bölöni egyházközség, Benkő Mihály, 1874 évben végzett osztálytársaké, gr. Vass Albertnéé a kolleg. konviktus, özv. Vitályos Albertné és Székelykeresztúri Népbanké a keresztúri gimn. javára, néhai Tibáld József lelkész és neje szül. Petke Vilma hagyományi alapitványa 16000 kor. értékben a teológiai intézet, kolozsvári főgimnázium és székelykeresztúri gimnázium javára, Deréky Gyula mádi nagybirtokosnak néhai neje, szül. br. Györfi Rozália emlékére kolozsvári főgimnáziumunkhoz tett 20000 kor. ösztöndijalapitványa, melynek kamatjaiból két tanuló élvezhet évi 400–400 kor. ösztöndijt és pedig nemcsak középiskolai, hanem főiskolai tanulásának elvégzéséig. A marosi egyházkör esperesi állásában Ürmösi Kálmán szentgericei lelkész, a kolozs-dobokakörbe Ürmösi Károly kolozsvári lelkész 1914. év végéig terjedő működési időre megerősíttettek. Az egyházi központár kezelése ügyében beterjesztett E. K. Tanácsi részletes jelentés tudomásul vételvén, az E. Főtanács helybenhagyta az egyházi pénzek és értékpapirok kezelése tárgyában a Magyar Leszámitoló és Pénzváltó Bankkal létesitett összeköttetést és a még szükséges intézkedéseket megtette. A székelykeresztúri gimnázium és épület épitése ügyében beterjesztett jelentésből megnyugvással vétetett tudásul az újabban kért pótállamsegély engedélyezése és hogy az épités ügye annyira előkészíttetett, hogy az 1913. év tavaszán az épités kezdetét veheti. Sajnálatot keltett a dr. Bedő Albert egyházi beszéd pályázat eredménytelensége. Tudomásul vétetett a kollégiumi épületben volt tanári bérlakásoknak teológiai intézeti helyiségekké átalakitása. A teológ tanárok lakáspénze rendeztetett. A kolozsvári lelkész-tanári állás ügyében beterjesztett jelentés, mely szerint ez állásra ideiglenesen Györfi István az oxfordi akadémián kiváló sikerrel tanult lelkészjelölt alkalmaztatott, jóváhagyólag vétetett tudásul, de felhivatott az E. K. Tanács a tanári és lelkészi állás szétválasztását munkába venni. A belsőemberek választására vonatkozó törvény megalkottatott, ugyszintén a jószágfelügyelőségi szabályzat és a gimn. szolgák nyugdíjintézet ügyére vonatkozólag tett előterjesztés elfogadtatott. Dombi János, Gál Elek lelkészek véglegesen, Mózes Mihály föltételesen nyugalmaztattak. Az 1913 évi különböző számadások és 1913 évi költségvetések némely intézkedéstétellel helybenhagyattak. A tanügyi különböző jelentések tudomásul vétettek és a vonatkozólag szükséges intéz-

kedéseket megtette az E. Főtanács. A különböző segélyalapok felhasználtattak s bár a végösszeg meglepően szépnek mondható, sajnos, hogy a fokozódó szükségek kielégítésére elégtelen. A Berde Mózsa gyümölcsészeti és méhészeti alapból jutalomban részesült: Sándor Gergely derzsi, Molnár Kálmán újszékelyi, Kozma Dimén énlaki, Mátyás János muzsnai, Kökössy Mihály tordátfalvi lelkész, Török Elek nyárádgálfalvai, Szentmártoni Bálint búzaházi, Miklós György szentmihályi, Péter József tordátfalvai tanító. Az indítványok közűl a kepeterhek könnyítése, lelkészi fizetések rendezése, vallástanítási tantervek készítése, halottas énekeskönyv kiadása, egyházi zene fejlesztése, belsőemberek szabadságolására vonatkozókra az E. Főtanács megtette intézkedéseit. Péterfi Dénes nyug. lelkész-tanárnak odaadó buzgósággal teljesített működése elismeréséűl tiszteletbeli esperesi cím engedélyeztetett.

Megválasztattak: E. K. Tanácsi tagnak ifj. Pataki László küküllőköri f. ü. gondnok, székelykeresztúri gimn. f. ü. gondnoknak Szentkirályi Ferenc, egyházi tanácsosoknak: Kiss Aladár, Barabás István, Kovács Lajos egyházi és Pap Domokos, Benkő Árpád világi részről, kolozsvári főgimn. igazgatónak dr. Gál Kelemen, gimn. rendes tanárnak dr. Borbély István, székelykeresztúri gimn. pénztárnoknak dr. Szolga Ferenc, kollég könyvtárnoknak Pálfi Márton. Az 1913. évi főtanácsi bizottságba rendes tagoknak: dr. Ferenczi Géza, Lőrinczi Dénes ny. altábornagy, Szentkirályi Ferenc, Bedő Ferenc, Benkő Mihály, Kozma Ferenc, Gyöngyössy Béla, Lőrinczy Dénes esperes, Ürmösi Kálmán, póttagoknak: Gvidó Béla, Németh István, dr. Tóth György egyh. tanácsosok.

Felemlítjük, hogy az ülés első napján tartott templomi istentfszteleten Ádámosi Gábor kövendi lelkész mondott szép egyházi beszédet és a közebéden a Berde-serleggel Gyöngyössy Béla egyházi tanácsos tartalmas pohárköszöntőt.

A magyar országos ág. ev. egyház az 1848. XX. t.-c. végrehajtása érdekében. Az ev. egyház nov. 6-án tartott egyetemes közgyűlésén az 1848. XX. t.-t. végrehajtása tárgyában határozatot hozott, melyben sürgeti a minisztert, hogy a prot. közös bizottság által kiküldött albizottsággal végre tárgyaljon és ezen tárgyalások alapján az 1848. XX. t. c 2. és 3. §-ai végrehajtását célzó törvényjavaslatot az országgyűléshez terjessze be. Felír a lelkészi fizetéseknek 2400 K-ra minimumra megfelelő korpótlékkal való fölemelése ügyében Kivánja a kongrua-rendszer elejtését s a lelkészi fizetés akként való rendezését, hogy az állam a kötelezettségét az egyháznak adandó dotációval váltsa meg. Míg azonban ez megtörténhetnék, a tőkének megfelelő kamatokat az egyház pénztárába fizesse be. Ahhoz, hogy az ev. püspökök részére abból az alkalomból, hogy az ujonnan felállított g. kath. püspökség teljes dotációja az állampénztárból fedeztetik, fizetésemelés kéressék az államtól, hozzá nem járul, mert az ev. püspök állása eminenter megköveteli, hogy a püspök az állammal szemben függő helyzetbe ne jusson és mert az egyház az 1848. t.-c. szellemébe ütköző kormányintézkedésből kifolyólag saját javára anyagi előnyt biztosítani nem akar. Tekintettel azonban arra, hogy az egyetemes gyűlés szükségesnek tartja a püspöki fizetések javítását, kimondja, hogy ezen cél elérésére a közigazgatási segélyek felemelése végett az államkormányhoz felír

azzal a kérelemmel, hogy a fizetésemelésre adandó összeg ne az egyes püspököknek, hanem az egyetemes egyháznak adassék ki. Kimondja egyszersmind, hogy egy új gör. kath püspökségnek állami pénzen való felállítása és fenntartása az 1848. XX t c. 1. §-ába ütköző sérelem és ennek orvoslása céljából a prot. közös bizottsághoz átír.

A debreceni egyetem. A protestáns püspökök fizetésemelése. A tiszántúli ref. egyházkerület közgyűlése komoly aggodalmak között foglalkozott a debreceni egyetem kérdésével. A főgondnok felpanaszolta az egyetem ügyének lassú előhaladását. A hosszú vita a — mialatt a prot. egyetemhez való visszatérés is hangsúlyoztatott, azon esetben, ha az állam kétszínű játékot űzne, vagy az aula kérdését nem kedvezőleg döntené el — a következő határozat kimondásával ért végett: „Tiszántúli egyházkerületünk felkéri és megbízza az elnökséget, hogy a debreceni egyetem felállítása tárgyában a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrral folytatandó tárgyalás alkalmával odahatni sziveskedjék, hogy az egyetemi aula és központi hivatalos helyiségek vagy a kollégium épületében vagy annak közvetlen közelében építtessék fel; továbbá a miniszter úr által a debreceni és pozsonyi egyetem felállításánál hangsúlyozott erkölcsi junktim megszüntetésével a debreceni főiskola jelenlegi teológiai, jogi és bölcsészeti tanszékeit egyetemi karokká már a legközelebbi tanévben szervezze át; végűl, hogy minden kételyt kizárólag juttassa a miniszter kifejezésre, hogy a debreceni egyetemmel kapcsolatban csak prot. teológiai kart fog szervezni s eljárásának eredményéről jövő tavaszi közgyűlésünkre jelentését terjessze be".

Ami a prot. püspökök fizetésének fölemelését illeti, a kerület állami hozzájárulást a püspöki fizetéshez nem hajlandó elfogadni, kéri azonban a közigazgatási államsegély emelését, hogy abból saját maga emelje azt.

A kollégiumi tanároknak oly családi pótlékot állapítottak meg, amely fele az állami tanárok pótlékának.

Debrecenben egy leánygimnázium felállítását vették tervbe s a terv megvalósítására bizottságot küldtek ki.

Debrecennek nem kell a gör. kath. püspökség. Debrecen város október 30-án tartott közgyűlésén tárgyalták gróf Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter leiratát az új görög katholikus püspökség székhelye ügyében. Nagy izgalmak között kezdődött meg a tárgyalás, amelyen Tóth Mihály tanácsnok ismertette az ügyet A tanács oly értelmű inditványt terjesztett elő, amely szerint értesíti a minisztert, hogy mivel Hajdudorog mint székhely nincs elejtve, Debrecen városa nem kiván részt venni a székhelyért folyó versenyben és igy nem is ad hozzájárulást. Hosszas és heves vita indult meg erre. Jósa Vince, Jánosi Zoltán, gróf Degenfeld József és mások felszólalása után szavazással döntötték el a kérdést, amelynek eredménye az volt, hogy 81 szavazattal 18 ellenében elutasították a kultuszminiszter leiratát, kimondván, hogy Debrecen semmi néven nevezendő hozzájárulást nem ad az új püspökséghez. Debrecen városa ez állásfoglalásával végleg elutasította a ref. kulturcentrumból a gör. kath. püspökséget.

Zsilinszky Mihály megnyitója a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság közgyülésén. A Prot. Irod. Társaság ez évi közgyülését október 26—27-én Szatmáron tartotta csekély érdeklődés mellett. A gyülést Zsilinszky Mihály világi elnök nyitotta meg. A gyülés és a vendégek üdvözlése után rámutatott a magyar közélet jelenségeire, feszült figyelem és tetszés mellett fejtegette a protestantizmus fejlődésének feltételeit és gyakorlati módjait. Szólt azokról a teendőkről, melyek a protestantizmus vezetőire várnak. A róm. kath. püspöki kar egyik leglelkesebb tagjának példájára hivatkozva rámutatott arra, hogy a protestánsoknak is részt kell venniök a társadalmi mozgalmakban s alkalmazkodniok kell az ellenfél taktikájához. Felveti a kérdést: mi lehet az oka annak, hogy a protestantizmus, habár a krisztusi elveket és igazságokat hirdeti és a haladás és felvilágosodás elveit vallja, még sem képes nagyobb hódításokat tenni, mint a római katholicizmus. Történelmi példákat hoz fel és kifejti, hogy ennek több oka van. Ezek közé tartozik a közigazgatási kivánalmak és többek között a cura pastoralis intenzivebb gyakorlásának hiánya mellett főleg a prot egyházak anyagi szegénysége, a népnek egyházi adókkal való megterheltetése és a családos lelkészek nehéz anyagi gondjai. Mert a vagyoni jólét mindig hatalmat jelent és mindig csábító erővel bir. Ma már tudományos tételként bizonyos, hogy a szellemi, anyagi és közgazdasági, családi és társadalmi kérdések szoros összefüggésben állanak az általános haladás örök eszméivel.

Budapesti ref. teológiai akadémia felavatása. A dunamelléki ref. egyházkerület nov. 2-án avatta fel az 1875-ben alapított teol. akadémiájának új, hatalmas palotáját s internátusát. A felavató ünnep az egyházkerületi közgyülés keretében számos protestáns előkelőség jelenlétében folyt le. A teol. énekkar után dr. Baksay Sándor püspök mondott költői szép imádságot s azután Darányi Ignác főgondnok intézett meleghangú üdvözlő beszédet a püspökhöz abból az alkalomból, hogy lelkészségének ötvenedik s születésének nyolcvanadik évfordulójára Ő Felsége a Ferencz József-rend nagykeresztjével tüntette ki. A közgyülés lelkes ovációban részesítette az ősz főpapot. Ezután a főgondnok a közgyülést megnyitó beszéddel üdvözölte. Hálát adott a Gondviselésnek, amely az igéret földjét nemcsak megmutatta, hanem be is vezette oda seregét. Azután a lelkészi hivatás fenségéről szólt. A modern lelkészt — úgymond — szociális képzettség és érzék nélkül elképzelni sem lehet. De a kor irányát tekintve, mindinkább előtérbe lép az a követelmény is, hogy lelkészeink a gyakorlati élet terén, gazdasági, jogi, egészségügyi tekintetben derék népünk első tanácsadói legyenek. Általában a lelkészképzés sikere egyházunk jövőjének s az annyira szükséges belső munkának nélkülözhetetlen feltétele. A másik előföltétel az, hogy lelkészeink anyagilag is oly helyzetbe jussanak, hogy a változott viszonyok közt is életszükségleteiket kielégíthessék és a társadalom újabb igényeinek is megfelelhessenek. Aztán az egyház jövőjéről szólva, két veszélyt említ. Egyik a hitetlenség, mely különböző alakban jelentkezik, másik a túlzás jobbról is, balról is. Mind nehezebb napról-napra a közép álláspont fenntartása. A felekezeti szűkkeblűség és fanatizmus újra erősebben kezd tért foglalni. A legfőbb törvény e falak között legyen a szeretet törvénye, szeretet egymás között és minden honfitársunk iránt felekezeti különbség nélkül.

Kisgyörgy Sándor esperes királyi kitüntetése. Ő Felsége Kisgyörgy Sándor vargyasi unitárius lelkész és esperesnek *„egyházi téren sok éven át kifejtett kiváló működése elismeréseül"* a Ferencz József-rend lovagkeresztjét adományozta. Ez a kitüntetés betetőzése azoknak az ünnepléseknek, melyekkel Kisgyörgy Sándor esperes urat a nyár folyamán főhatósága, vármegyéje, ismerősei, barátai és tisztelői elhalmozták. Fölösleges az ő kiváló érdemei felsorolásával foglalkoznunk. A hivatalos lap közleménye röviden, de találóan jellemzi azokat. Mi a magunk részéről őszinte szívvel csatlakozunk azokhoz, akik e kitüntetése alkalmával üdvözlik, tisztelettel és ragaszkodással veszik körül s azt kivánjuk, adjon a jó Isten Kisgyörgy esperesnek hosszú ideig állandó jó egészséget a közügyek előmenetelére, mindnyájunk örömére.

A felekezeti tanárok nyugdija. A tiszántúli ref. egyházkerület közgyülése állást foglalt a tanári nyugdijidő kérdésében. A közgyülés határozata folytán az egyházkerület elnöksége most fölterjesztést intézett a vallás- és közoktatásügyi miniszteriumhoz, melyben a köteles tanári szolgálatnak 30 évről 35 évre való fölemelését nemzeti kulturánk érdekeivel ellentétesnek, köznevelésünkre károsnak és veszedelmesnek tartja s mint nemzeti közoktatásunk egyik őrállója tanügyünk jövő fejlődése érdekében ez irányzattal szemben állást foglal s e határozatát a törvényhozás képviselőházának is tudomására hozván, fölkéri, hogy a megalkotandó nyugdijtörvényben a tanári köteles szolgálati időt eddigi törvényeink szerint változatlanul hagyja meg. Másfelől mint a ref. tanügy érdekeinek egyik képviselője, megengedhetetlennek tartja, hogy a magyar tanárságra az iskolafenntartó testületek különböző jellege mellett is hazai közoktatásunk egységének rovására különböző nyugdijtörvények álljanak fenn; ugyanezért fölkéri a vallás- és közoktatásügyi minisztert, hogy az állami nyugdijtörvényjavaslattal kapcsolatban nyomban vegye munkálatba a felekezeti tanárságra vonatkozó 1894. évi XXVII. t.-c revizióját s mint eddigelé történt, az előbbivel azonos szellemben vigye keresztül e törvény átdolgozását Ezt a feliratot a konventhez is fölterjesztették.

A pénzügyi bizottság ülésén Berzeviczy, Hegedüs, Nagy Ferenc szólottak e törvényjavaslat ellen. Teleszky pénzügyminiszter azonban ragaszkodik az eredeti tervhez s a 35 évi szolgálati időhöz. A pénzügyi bizottságban a terven mégis az a változtatás esett, hogy a családtagok ellátása — abban az esetben is, ha a tanár a régi nyugdijtörvényt fogadja el — az előnyösebb új törvény szerint fog történni.

A Dunántúli Protestáns Lapban olvassuk: A kultuszminisztérium ujonnan felállítandó lelkészségek állami fizetés-kiegészítésénél egy, a törvénnyel ellentétes feltételt köt ki A fizetéskiegészítést t. i. csak abban az esetben hajlandó utalványozni ha az 600 K-t meg nem halad Az oláh papok 50, 80, 100 K-ját szó nélkül kiegészítette az állam s most sok tizezeret tud adni a g. kath. magyar püspökségre, melynek hívei egyházi adót talán nem is fizetnek.

Az új hercegprimás. *Vaszary* hercegprimás az esztergomi érsekségről lemondott. Ő felsége a lemondást nov. 20-án teljes elismerése kifejezése mellett elfogadta s ugyanakkor utódjául Magyarország hercegprimásává és esztergomi érsekké *Csernoch János* dr. belső titkos tanácsost, kalocsai érseket kinevezte. Vaszary évi 120.000 korona nyugdíjat kap s a budai primási palota rendelkezésére fog állani Vaszary több mint 20 éven át kellő pártatlansággal viselte magas közjogi méltóságát s hű maradt a *Pax* jelszóhoz, mellyel állását elfoglalta. Csernoch személyében az egyháznak harcias és türelmetlen irányzata kerül a kath. egyház élére. Vaszary bukása és Csernoch sikere ennek a tendenciának felülkerekedését jelenti. Az új hercegprimás csak a jövő évben foglalja el hivatalát.

Az új magyar gör. kath. püspökség életbeléptetése. Scapinelli Rafael bécsi nuncius nov. 17-én kelt dekrétumával életbeléptetle a gör. kath. magyar püspökséget. Egy hosszú küzdelem eredménye — egy nagy csalódás. A dekrétum kimondja, hogy *a magyar nyelvet liturgikus cselekményekben sohasem szabad használni.* Eddig a magyar püspökség nélkül is a Hajduságban, Szabolcsban, Szatmár és Zemplénmegye magyar vidékein az istentisztelet nyelve a magyar volt. Hol itt a nemzeti nyelv térfoglalása? Aminő felzudulást idéztek elő az oláhság körében az új püspökség felállítására vonatkozó első hírek, hisszük, hogy a magyarság körében is ép olyan elégületlenséget kelt ez az intézkedés. A görög kath. mise nyelve a klasszikus görög nyelv lesz. A dekrétum reméli, hogy a hívek három év alatt megtanulják ezt a nyelvet, legalább olvasni. Mennyiben fog ez a remény megvalósúlni, az a jövő dolga. Mi alig hisszük.

Az új egyházmegyét ideiglenesen Papp Antal ungvári g. kath. püspök fogja adminisztrálni. A nuncius figyelmébe ajánlja a híveknek, hogy az új egyházmegyében a krisztusi békét, a nyugalmat és a szentszékhez való fiúi bizalmat tartsák szem előtt. Az ideiglenes kormányzat hosszabb ideig is eltarthat, mert a nagy egyházmegye szervezését nagy gonddal és körültekintéssel kell végezni. Különösen le kell számolni azokkal a püspökségekkel, melyekből az egyházközségek az új egyházmegyébe beosztatnak. A kinevezendő első magyar gör. kath. püspök már egy szervezett és rendezett egyházmegye kormányzatát fogja átvenni

A Balkán-háboru. Odalenn az egész művelt világ élénk sajnálkozására dúl a háboru. Emberek tizezrei hullanak rakásra. S a világ tehetetlenűl nézi ezt az embermészárlást, míg legjobbjai talán a világbéke ábrándjáról álmadoznak.

Mindenesetre érdekes volna azonban a mi szempontunkból kutatni, mi szerepe volt a vallásnak a balkáni államok szövetségének megkötésénél? A hadizenet a kereszt jegyében történt a félhold ellen. Elassona keresztény lakói a bevonuló győztes görög sereget, mint felszabadítójukat lelkesedéssel fogadták, ugyanakkor a török lakósok menekültek a csapatokkal, habár a görögök biztonságukról gondoskodtak. Az orthodox görög

papság tüntetőleg áldotta meg a győzelmes katonákat. A török vereségen érzett ez öröm mindenütt ismétlődik a görög sereg előnyomulása közben. A salonikii görögök előre készitik a görög zászlókat, hogy így fogadják a győzteseket, mikor a város 482 év mulva megint keresztény kezekbe jut.

A török minisztertanács elhatározza a háboru folytatását. Egész erővel fog a kivitelhez s különös súlyt helyez arra, hogy a csapatok közszellemét a vallás által emelje. Papokat küld a harctérre. Tisztek és altisztek rendeletet kapnak, hogy a legénységet fölvilágosítsák e háborúnak a törökségre és izlamra nézve döntő jelentőségéről. Lapok adják hírül, hogy a szultán a háboru kitörése óta a próféta köpenyénél naponként imádkozik. A sejk-ül-izlam rendeletet ad ki a papságnak, tekintse az ellenfél papságának példáját, mely kereszttel kezében lép a csapatok elé s így lelkesíti őket. Azután dementálja, hogy a *djihad*-ot, a szent háborut meghirdették volna: a papok csak azért vonultak ki a harctérre, hogy a csapatok szellemét emeljék. Azután a török külügyminiszter kijelenti, hogy ők nem szándékoznak, miként ellenségeik, a vallásos szenvedélyeket felkorbácsolni. A felhívás a szent háborúra nem a sejk-ül-izlamtól származik s azt a papi hivatalnokot, akí terjesztette, már megbüntették s a lapokat beszüntették.

A vallás nélkülözhetetlen kincs az embernek az életben, a legmagasabb értékek között áll, melyek boldogulását biztosítják. De ha ez a nagy kincs arra is képes, hogy erőt öntsön felebarátom lemészárlásában lankadó karomba, lendületet adjon lelkemnek, mikor a háboru borzalmaitól megretten, akkor alig lehet abszolut érték s azt hisszük, hogy sem Jézus, sem Mohammed nem helyeselnék követőik buzgóságát, mellyel a kereszt és a félhold uralmát akarják biztosítani annyi ember élete, annyi özvegy szenvedése és bánata s annyi gyermek árvasága árán is